

ptačí svět

časopis České společnosti ornitologické

2 | 2019

11. 5. | MayDay v Zoo Olomouc, Zoo Olomouc; www.zoo-olomouc.cz
 15. 5. – 10. 6. | Druhé hnízdní sčítání v rámci liniového sčítání druhů; www.birdlife.cz/lid
 22.–26. 5. | Výstava Natura Viva, Lysá nad Labem; www.vll.cz/natura-viva
 24.–26. 5. | Výzkumný terénní víkend Pulčiny, Beskydy; www.mos-cso.cz
 24.–26. 5. | Víkendový výzkumný tábor Rozkoš, vodní nádrž Rozkoš; www.vcpco.cz
 25. 5. | Den stromů na hradě Lukov; www.hradlukov.cz
 7. 6. | Noční příroda Josefovských luk, od 19.00; www.josefovskelouky.cz
 13. 7. | Bioslavnosti, Staré Město pod Sněžníkem; www.bioslavnosti.cz
 19.–28. 7. | Volný pracovní tábor na Josefovských loukách, pevnost Josefov; www.josefovskelouky.cz
 30. 8. | Noc netopýrů na Josefovských loukách, od 16.30; www.josefovskelouky.cz

Exkurze ČSO – Cestujte s námi za ptáky

- 14.–16. 6. 2019 | NP Stolové hory – Polsko
 25. 8. – 1. 9. 2019 | Delta Dunaje
 21. 9. 2019 | Vodní nádrž Rozkoš

birdlife.cz/exkurze
primaroute.cz

Jihočeský ornitologický klub (JOK) ve spolupráci s Jihočeskou univerzitou vás zvou na
Šestou jihočeskou ornitologickou konferenci
 pořádanou k 50. výročí založení JOK, pobočky ČSO

27.–29. 9. 2019

České Budějovice, Jihočeská univerzita

- přednášky nejen z jižních Čech
- podzimní členská schůze ČSO
- diskuzní panel Petra Voříška
- workshop o akustickém monitoringu ptáků
- společenský večer
- terénní exkurze

Podrobnější informace a registrace na jokcso.webnode.cz

Přírodovědecká
fakulta
Faculty
of Science

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Ptáci svět – časopis ČSO | Ročník XXV, číslo 2/2019

Vydává a rozšiřuje Česká společnost ornitologická (ČSO).

Adresa redakce: Ptáci svět, ČSO, Na Bělidle 252/34, 150 00 Praha 5 – Smíchov,
 tel.: 777 330 355, www.birdlife.cz, e-mail: ptacisvet@birdlife.cz

Redakční rada: **Alena Klvaňová**, klvanova@birdlife.cz, šéfredaktorka

Jaroslav Čepák, krouzkovaci_stanice@nm.cz | **Gabriela Dobruská**, dobruska@birdlife.cz |
Lucie Hošková, hoskova@birdlife.cz | **Barbora Kaminiecká**, barbora.kaminiecka@nature.cz |
Jiří Sládeček, sladecek@psp.cz | **Věra Sychrová**, sychrova@birdlife.cz |
Zdeněk Vermouzek, vermouzek@birdlife.cz | **Lukáš Viktora**, viktora@birdlife.cz

Vychází čtyřikrát ročně. Pro členy ČSO zdarma, roční předplatné 249 Kč.
 Všechna čísla najdete v pdf s ročním zpožděním na birdlife.cz/ptaci-svet.

Grafický návrh a sazba: **Jiří Kaláček** (www.kalacek.cz) | Tisk: **Grafotechna plus, s. r. o., Praha**

Jazyková korektura: **Milan Bronclík**

Toto číslo vyšlo 9. 5. 2019 v nákladu 3200 výtisků.

Uzávěrka příštího čísla je 30. 6. 2019. Vyjde v srpnu.

Inzerce, předplatné a pokyny pro autory na adrese redakce.

Zaregistrováno u Ministerstva kultury ČR pod č. E12781. ISSN 1801-7525.

Redakce děkuje všem autorům textů i fotografií.

Na obálce: Rybák obecný (*Sterna hirundo*) objektivem Jana Pavlíčka (www.pavlicek-foto.com)

Na vydávání časopisu přispívají členové ČSO, předplatitelé a inzerenti.

Příspěvky ani fotografie nejsou honorovány.

Navštivte webové stránky časopisu birdlife.cz/ptaci-svet

a profil na Facebooku [facebook.com/Ptacisvet](https://www.facebook.com/Ptacisvet).

1 | Úvodník / Ariel Brunner

1 | Z terénu i z kanceláře / Věra Sychrová

Letem ptačím světem Bány Kaminiecké

2 | V Brazílii oslavují návrat vzácného holoubka

2 | Úspěch v ochraně včelojedů

2 | Ptáci mizí z hor

Poznáte...?

3–5 | Poznáte tuhyky? / Martin Strnad, Jan Hošek

Z domova

6 | Zajímavá pozorování od ledna do dubna / Jan Grünwald, Jan Studecký

Rozhovor

7–9 | Rozhovor s Janem Hoškem / Alena Klvaňová

Příběhy ptáků s vysílačkou

10–11 | Radka – smutný konec zachráněného luňáka červeného /
 Ivan Literák a kol.

Zajímavosti z ptačí říše

11 | Po deseti letech opět na jih za jikavci / David Horal

12–13 | Zimní sčítání vodních ptáků ve středních Čechách /
 Pavel Bergmann, Jan Krejčík

13 | Nečekané souvislosti: ukradení ptáci a placení kartou / Zbyněk
 Janoška

Objektivem...

14–15 | Objektivem Jana Pavlíčka

Mladým ornitologům

16 | Krutihlavovy hlavolamy / Vladka Sládečková

16 | Polet se mnou do přírody / Gabriela Dobruská

V ohrožení

17 | Pěnice a křepelka letí o život / Věra Sychrová

Zajímavosti z ptačí říše

18–22 | Podoba čistě nenáhodná. Jak ptáci švindlují svým vzhledem? /
 Tomáš Grim

V ohrožení

23 | Virus západonilské horečky ohrožuje v Česku dravce, zejména
 jestřáby / Zdeněk Hubálek

23 | Tajuplní obyvatelé dutin v ohrožení / Olga Růžicková, Eva Cepáková

24 | Moji prací je prosazování zájmů přírody. Rozhovor s Arielem
 Brunnerem / Christine Pružby

25 | Agroenvironmentální opatření a jejich přínos pro ochranu ptáků
 a biodiverzity / Václav Zámečník

Za ptáky do světa

26–28 | Do Gruzie... nejen za Velkou pětkou! / Lukáš Viktora,
 Jiří Flousek

Nabídka e-shopu ČSO

Máme pro vás opět hrnky s oblíbenými ptačími motivy!

Novinka

eshop.birdlife.cz

Česká společnost ornitologická (ČSO) je dobrovolný zájmový spolek zabývající se výzkumem a ochranou ptáků. Má 4 000 členů. Pracuje na vlastních i mezinárodních projektech, popularizuje a propaguje ochranu ptáků a jejich prostředí. V Česku zastupuje mezinárodní organizaci BirdLife International.

BirdLife International je celosvětové sdružení národních organizací na ochranu ptáků a přírody. Působí ve více než 100 státech. Jeho cílem je snížit počet ohrožených druhů ptáků a chránit jejich území a tím přispět k zachování biologické rozmanitosti a udržitelnému využívání přírodních zdrojů. Charakterizuje jej motto: „Společně pro ptáky a pro lidi“ (Together for birds and people).

Bitva o duši Evropské unie je bojem za živoucí planetu. Je potřeba, abyste bojovali také

Pocházím z rodiny poznamenané hrůzami 20. století a zároveň z části světa, která je dosud ovládána etnickou a náboženskou záští a všudypřítomným násilím. Evropská unie, přes své četné nedokonalosti, mne vždy naplňovala nadějí. Nadějí, že je možné, aby i velké, různorodé skupiny lidí pohřbily dávné křivdy a nedůvěru. Nadějí, že dokážeme překonat rozdílné zájmy a úhly pohledu a vytvořit prostor pro mír, dialog a spolupráci, který nám umožní řešit problémy světa bez násilí. Dnes však tomuto snu hrozí smrtelné nebezpečí. Je potřeba, aby dobří lidé Evropy povstali a promluvíli dřív, než bude příliš pozdě. A příští evropské volby jsou k tomu dobrou příležitostí.

Můžete se oprávněně divit, proč jste na stránkách časopisu věnovaného ochraně přírody žádáni, abyste obhajovali demokracii, otevřenou společnost, právní stát a mezinárodní spolupráci, a navíc někým, kdo pracuje pro charitativní organizaci, která má být apolitická. Nemůžeme však chránit přírodu, natož pak naši civilizaci, bez možnosti přeshraniční spolupráce. A nemohli bychom hájit lepší svět, kdybychom ztratili základní nástroje, na které spoléháme. Ve většině zemí jsou dnes tyto nástroje napadány: neziskové organizace, svobodný tisk, nezávislí soudci, uznávání vědců, poctiví státní úředníci a politici, kteří zastávají univerzální hodnoty, které sdílíme.

Jakékoli poctivé zhodnocení naší současné situace musí mít spolehlivý vědecký základ. A věda děsí. Je nade všechnu pochybnost, že naše současná ekonomika vede k obrovské, rychlé a devastující klimatické změně, která představuje existenciální hrozbu pro lidstvo ještě během našeho života. Také není pochyb, že lidská činnost způsobuje kolaps biodiverzity a ochuzení ekosystémů v takové míře, jaká zde nebyla k vidění za 65 milionů let. Každý, kdo toto popírá nebo tvrdí, že jde o okrajové téma, které by nemělo být naší hlavní prioritou, je prostě buď zkorumpovaný, nebo se tragicky mylí.

Tato existenciální hrozba je svou povahou globální a můžeme jí čelit pouze globálně. I když jsou angažované místní komunity důležité a jednotlivé činy mohou pomoci, pouze koordinovaná velkoplášná akce může směřovat k nápravě pokřivené ekonomiky a umožnit přijmout technologické i logistické výzvy a potlačit zájmy, které zabraňují potřebné změně. EU zdaleka není perfektním nástrojem, ale umožňuje, aby půl miliardy lidí pracovalo společně a koordinovaně. A tito lidé patří mezi ty nejbohatší, nejvdělanější, s největšími

Foto: Tomáš Belka (birdphoto.cz)

Již šestým rokem jsme vyzvali veřejnost ke sledování čapích hnízd a zaznamenávání průběhu hnízdění. Čápy monitorujeme ve spolupráci s veřejností od roku 2014, kdy byli čáp bílý a čáp černý ptákem roku. V polovině dubna bylo 455 dobrovolníků zkontrolováno přes 900 čapích hnízd ze 1400. Zapojte se i vy a přidejte svá čapí pozorování na naši mapu na birdlife.cz/capi.

technickými možnostmi, ale také mezi ty, kteří za sebou zanechávají největší ekologickou stopu. Pokud Evropané nevyjdou této výzvě vstříc, budeme my ostatní potřebovat hodně štěstí.

EU nyní čelí útokům z mnoha stran. Ne všichni nepřátelé EU mají zlé úmysly. A je toho mnoho, co si zaslouží kritiku. Jako člověk, který se 15 let (neúspěšně) snažil změnit velmi špatnou Společnou zemědělskou politiku EU, sdílím frustraci z propasti mezi sliby a realitou. Ale nenechte se zmýlit. Diktátoři, težaři a fanatičtí nacionalisté, kteří investují do podkopání EU, nemají žádný zájem na tom, aby se otevřeně mluvilo o ekologické krizi. Dezinformační mašinerie, která sehrála tak tragickou roli v příběhu brexitu, rozleptá víru v cokoli, včetně klimatologie a ekologie. Snahy ochránit „naše lidi“ před „ostatními lidmi“ za státními hranicemi pomocí zdí a ostených plotů v podstatě znemožňují na globální ekologickou krizi účinně odpovědět. Ve skutečnosti pravděpodobně povedou k jinému způsobu, jak čelit krizi, a tím je násilí. A protože nás zhroutil ekosystém, můžeme již začínat páliť, platí, že pokud se nespojíme a nezmobilizujeme síly společně, dopadneme tak, že se budeme mobilizovat navzájem proti sobě – abychom odrazili klimatické běžence, abychom uhájili ubývající zdroje vody, potravy a energie i obyvatelné území. My proti nim!

Co tedy můžeme dělat? Jít k volbám. Volme politiky, kteří odmítají nenávisť a berou celoplanetární krizi vážně. Řekněme politikům, že od nich očekáváme, že učiní Evropskou unii motorem ekologické změny – teď hned a bezvýhradně. Řekněme jim, že tato změna musí být za každou cenu spravedlivá a poctivá. Vyzvěme své rodiny i místní komunity, aby se probudily a daly ve volbách svůj hlas!

Ariel Brunner

vedoucí oddělení politik evropské kanceláře
BirdLife International

✚ **Europoslanci Výboru pro životní prostředí v únoru hlasovali o reformě Společné zemědělské politiky EU.** Vyzvali jsme naše členy a příznivce, aby požádali europoslance o takovou podobu reformy, která je přátelská k přírodě. Europoslanci nás vyslyšeli a požadují, aby 15 miliard eur šlo na podporu biodiverzity. O další podobě reformy už bude rozhodovat nové složení Evropského parlamentu po květnových volbách.

✚ **Začátkem března jsme zahájili další ročník projektu Jaro ožívá, v němž sledujeme přiletý ptačích posíl jara.** Ke známé pětičce – čáp, vlaštovka, vlha, rorýs a kukačka – se letos poprvé přidala břehule říční. Více na springalive.net/cs-cz.

✚ **Jarního úklidu Josefovských luk se zúčastnilo přes 50 dobrovolníků.** I přesto, že celou brigádu přšlo, zvládli velký kus práce. Areál ptačího parku zbavili náletových dřevin, vylepšili přístřešek pro divoké koně a připravili břeh pro hnízdění ledňáčeků.

✚ **Elektronická verze petice** Vraťme život do krajiny **nabírala již více než 26 tisíc podpisů a podporu 77 nevládních organizací a významných osobností.** Společně s Českomoravskou mysliveckou jednotou v petici vyzýváme ministra zemědělství, aby se zasadil o udržitelné hospodaření a pestrou krajinu, a zabránil tak drastickému úbytku polních ptáků. Podepsat můžete i vy na stránce birdlife.cz/petice-za-krajinu.

✚ **V dubnu jsme se zúčastnili mezinárodní konference Evropské rady pro sčítání ptáků Bird Numbers v portugalské Évře.** ČSO zde uspořádala workshop Panevropského monitoringu běžných druhů ptáků pro více než 80 odborníků na změny početnosti ptáků v Evropě.

✚ **Tradiční Vítání ptačího zpěvu proběhlo o prvním květnovém víkendu.** Společně s řadou dobrovolníků a příznivců jsme uspořádali víc než 130 akcí.

Foto: David Plas

V Brazílii oslavují návrat vzácného holoubka

Foto: Rafael Besa, BirdLife

Holoubek modrooký dělá čest svému jménu. Před pozorovateli se skrýval 75 let.

Až do nedávna byl jihoamerický holoubek modrooký (*Columbina cyanopis*) považován za vyhynulého, protože ho 75 let nikdo nespatriil. V roce 2015 však bylo v chráněné oblasti Botumirim v jihozápadní Brazílii spatřeno 14 jedinců tohoto kriticky ohroženého druhu a ornitologové zajásali. Další skvělá zpráva přišla v březnu letošního roku. Po více než ročním bezvýsledném pátrání na vhodných lokalitách byli čtyři holoubci pozorováni pět kilometrů od místa, kde byli zaznamenáni v roce 2015. Šlo o pár a jednoho samce, které vědci přilákali na hlasovou nahrávku. Za další tři hodiny spatřili ještě jednoho holoubka. Ochránáři se od prvního objevení holoubků zaměřili na práci s místními komunitami, kterým vysvětlovali, jaká vzácnost v jejich okolí žije. Rovněž se jim podařilo vykoupit část tropického lesa, kde holoubci žijí, a zřídili pro ně rezervaci, která je za přísně stanovených podmínek přístupná turistům. Ochránáři doufají, že přítomnost vzácného holoubka bude přínosem i pro místní obyvatele. Ornitologové dosud zmapovali osm hnízd holoubků modrookých, ale pouze jedno úspěšně vyvedené mládě. Březnový objev je silným impulsem k pokračování v pátrání po dalších holoubcích na nových lokalitách. Podle birdlife.org

Úspěch v ochraně včelojedů

Včelojed lesní je jedním ze sedmi stěhovavých druhů, které si pro svou novou kampaň pod názvem Let o život (Flight for survival) vybral BirdLife International. Včelojed se živí převážně vosími larvami a navzdory svému jménu nechává včely na pokoji. Hnízdí i u nás a nezkušený pozorovatel jej může zaměnit s kání lesní. Na rozdíl od káně je však přísně tažný a zimuje v subsaharské Africe, takže při svých cestách čelí mnoha nástrahám. Jednou z nich je nelegální lov v jihoevropských zemích, téma, které v *Ptačím světě* zmiňujeme často. Právě včelojedi jsou hezkým příkladem, že se do ochrany ptáků může zapojit opravdu každý. Velká část včelojedů táhne v hejnech přes Středozemní moře a do Evropy přelétá nad Gibraltarským průlivem nebo Messinskou úžinou mezi Sicílií a jižní Itálií. A právě tady dříve padlo za oběť samozvaným lovcům asi 5000 včelojedů za rok. Organizace LIPU (partner BirdLife v Itálii) proto již před třiceti lety založila tradici „protipytlačkých kempů“, kdy se v době tahu na vhodné lokality sjeli dobrovolníci z celého světa a veškerou ilegální činnost hlásili úřadům. Zpočátku se tyto aktivity neobešly bez potyček, vyhrožování či střelby do pneumatik policejních aut, a pytláci dokonce umístili bombu do sídla jedné z místních poboček LIPU. Vytrvalost ochránců se však vyplatila. I po třiceti letech hlídky stále fungují, ornitologové vybudovali informační síť, ze které se úřady dozví, kdy a kde se objeví největší hejna dravců, a policie je tak může lépe chránit. Počty zabitých včelojedů klesly na zhruba 100 za rok. Ornitologové odhadují, že za dobu trvání kempů bylo před střelami lovců zachráněno 85 000 včelojedů. A to je krásný výsledek. Podle birdlife.org

Foto: Jessica Law, BirdLife

Včelojed lesní včelám neškodí. Největší nebezpečí na něj číhá na tahu v podobě bezohledných lovců.

Ptáci mizí z hor

Ale ne všechny zprávy jsou optimistické. Mezinárodní tým vědců hodnotil data výskytu ptáků vázaných na horské oblasti Evropy z let 2002–2014. Data pocházela ze čtyř hlavních horských regionů: z Velké Británie, Skandinávie, alpské oblasti (kde byly nejsevernější výspou naše Krkonoše) a z iberské oblasti (Španělsko a jižní Francie). Podobně jako u ptáků zemědělské krajiny byl i u horských druhů zaznamenán pokles početnosti, a to výraznější u specialistů než u generalistů. Ptáci specializovaní na horské prostředí vykazovali 10% pokles populace, méně specializované druhy ubyly ve sledovaném období o 7 %. Studie vyhodnotila populační trendy 44 ptačích druhů. Jedná se o první takto rozsáhlou studii horských oblastí, jejichž monitoring je vzhledem k náročnému terénu a horší dostupnosti obtížnější. Výsledky ukazují na významný vliv klimatické změny a rovněž vliv způsobu využívání půdy v horských oblastech. Ke stanovení konkrétních opatření, která by horské ptáky efektivně chránila, však budou potřeba ještě další výzkumy.

Podle Lehikoinen a kol. 2018, *Global Change Biology*

Foto: Jiří Liščák (jiriliscek.cz)

Sněhule severní je nejseverněji hnízdícím ptákem z řádu pěvců. U nás můžeme vzácně pozorovat zimující jedince.

Poznáte ťuhýky?

Foto: Martin Strnad

Ťuhýk obecný

Masojídek, masák, trnotoč, řezník, devět jich zabil, to všechno jsou výstižná pojmenování pro skupinu pozoruhodných pěvců – ťuhýků. Ti se ale stavbou zobáku a hlavně svým chováním pěvcům dosti vymykají. U nás se můžeme pravidelně setkat se dvěma druhy – ťuhýkem obecným a ťuhýkem šedým –, v Evropě pak žijí další čtyři.

Ťuhýci mají silný, zahnutý zobák se zejkem (drobný háček na horní čelisti), jakým se vyznačují dravci. Jsou to převážně hmyzožravci lovící zejména velké druhy hmyzu, jako jsou brouci, cvrčci, sarančata a kobylky. Dokáží si však poradit i se včelou nebo čmelákem, které před konzumací obratně zbavují žihadel třením o větvíčku. Některé větší druhy ťuhýků se specializují na lov hrabošů a dokáží ulovit i malého ptáka. Často je můžeme spatřit, jak číhají na kořist z vyvýšeného místa, odkud se za ní vrhají na zem nebo ji pronásledují a obratně polapí ve vzduchu. Takové oblíbené místo zbarvené trusem pak často bíle „zárí“ do dálky. Pod ním můžeme nalézt malé kompaktní vývržky nestrávené potravy (krovek hmyzu, chlupů), kterou ťuhýci v průběhu dne vyvrhují.

Ke svému životu ťuhýci nutně potřebují trnité keře, do kterých velmi často umísťují otevřené miskovité hnízdo. Vynikají agresivitou vůči predátorům hnízd, která je u ptáků jejich velikosti překvapivá. Často intenzivně útočí na sojky nebo poštolky s cílem odehnat je od hnízda a ochránit potomstvo. Ťuhýci jsou také známí vytvářením spížíren, kdy si přebytečnou potravu napichují do zásoby na trny šípků, hlohů nebo kolce trnek. Nejčastěji je můžeme pozorovat na zarůstajících loukách, křovinatých lesních okrajích, ve starých sadech s trnkami nebo šípkami, ale i podél polních úvozových cest a remízků. Vyhledávají spíše teplé jižní svahy, kde i za poledne v letním červencovém slunečním žáru loví létající hmyz.

Velmi nápadné jsou hlasové projevy, zejména varování. Zato zpěv většiny ťuhýků uslyšíme jen výjimečně. Jedná se o směsici tichých švitořivých a cvrčivých tónů, o to více nás v něm překvapí imitace jiných ptačích druhů. Proto si na rozdíl od ostatních pěvců obhajují teritorium spíše vizuálně posedáváním na vyvýšeném místě.

U nás je nejběžnější **ťuhýk obecný**, u něhož lze podle opeření dobře rozpoznat pohlaví. Samec má výraznou černou pásku přes oko, šedou hlavu a hnědá záda. Začátkem května, kdy ťuhýci přilétají ze svých afrických zimovišť, je nejlépe patrná jeho narůžovělá hrud', která postupně bledne.

Ťuhýk rudohlavý se u nás objevuje velice vzácně. Naposledy zde hnízdil nepravidelně v 70. letech 20. století zejména v nejteplejších částech republiky. Od roku 1996 byl u nás zaznamenán jen sedmkrát, naposledy v roce 2014 u Cvikova. V Evropě se s ním můžeme setkat

nejblíže v Chorvatsku, Bulharsku nebo Rumunsku. Pohlavní dimorfismus není v terénu na první pohled dobře patrný. Samci se vyznačují tmavěji cihlově červenou hlavou, samice mají vrch a týl hlavy světlejší. Hnízdo si staví výhradně na stromech.

Dalším vzácným druhem, který u nás v minulosti hnízdil, je **ťuhýk menší**. Ještě do 50. let 20. století byl pravidelným hnízdičem na jižní Moravě, v Čechách se nejdéle udržel na severozápadě a v Polabí, pak jeho stavy postupně klesaly a v 80. letech už u nás hnízdění nebylo prokázáno. Naposledy byl pozorován v letech 2005 a 2006 na severní Moravě. Zbarvením se podobá ťuhýkovi šedému, je však subtilnější. Hlavním znakem ťuhýka menšího je černé zbarvení čela nad zobákem, které u ťuhýka šedého vždy chybí. Specializuje se na lov velkého rovnokřídlého hmyzu. Oproti ostatním ťuhýkům, jejichž let je vlnkový, létá rychle a rovně. Nejblíže populace se vyskytuje na Polaně na středním Slovensku, jeho rozšíření sahá přes Maďarsko, Bulharsko a Balkánský poloostrov do Turecka a dále k východu. Malá populace se nachází také ve Francii a Španělsku.

Ťuhýk šedý je naším největším druhem přibližně velikosti kosa. Hnízdí roztroušeně po celém území státu. Je specializovaný na lov hrabošů a velkého hmyzu. Na zimu k nám přilétají jedinci ze severnější položených hnízdišť, naopak naši ptáci se zejména v tužších zimách přesunují do jižní Evropy. Ťuhýk šedý nejčastěji upoutá pozornost tím, jak sedí na vyvýšeném místě a vyhlíží kořist. Někdy loví třepotavým letem jako poštolka. Samec je od samice v přírodě těžko odlišitelný. Samice mívají nevýrazně čárkovanou hrud' a boky. Své miskovité hnízdo umísťuje často vysoko do korun stromů, výjimečně může hnízdit i v trnkovém keři mezi poli. Stejně hnízdo může využívat i několik let po sobě.

Ťuhýk pustinný je blízce příbuzný ťuhýku šedému, dříve byl považován za jeho poddruh. Vyskytuje se výhradně na Pyrenejském poloostrově a severu Afriky. Často loví ještěrky a malé hady, na které číhá z vyvýšeného posedu.

Ťuhýka běločelého můžeme pozorovat v nejižnější části Balkánského poloostrova a dále při pobřeží Středozemního moře od Turecka až do Izraele. Zimuje ve střední Africe.

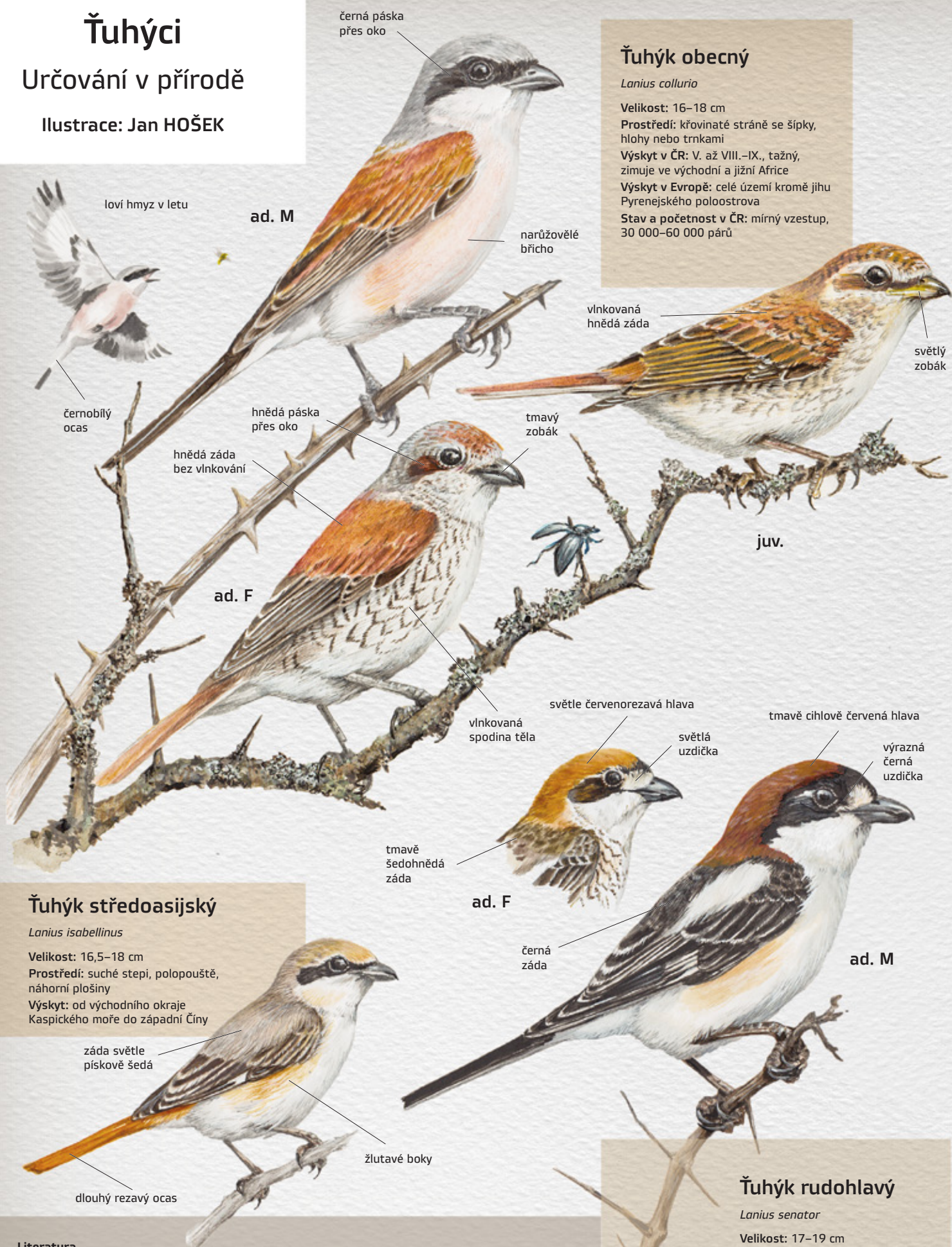
Za **ťuhýkem středoasijským** se musíme vydat mimo Evropu. Hnízdí jižně a východně od Kaspického moře od Íránu a Afghánistánu přes Uzbekistán do jižního Kazachstánu a nejzápadnější části Číny. Samec a samice jsou zbarveni jednotně šedohnědě, a celkově tak zapadají do suché, vyprahlé krajiny, ve které žijí.

Martin Strnad

Žuhýci

Určování v přírodě

Ilustrace: Jan HOŠEK

Žuhýk obecný

Lanius collurio

Velikost: 16–18 cm

Prostředí: křovinaté stráně se šípky, hlohy nebo trnkami

Výskyt v ČR: V. až VIII.–IX., tažný, zimuje ve východní a jižní Africe

Výskyt v Evropě: celé území kromě jihu Pyrenejského poloostrova

Stav a početnost v ČR: mírný vzestup, 30 000–60 000 párů

loví hmyz v letu

ad. M

černá páska přes oko

narůžovělé břicho

vlnkovaná hnědá záda

světlý zobák

juv.

černobílý ocas

hnědá páska přes oko

hnědá záda bez vlnkování

tmavý zobák

ad. F

vlnkovaná spodina těla

světle červenorezavá hlava

světlá uzdička

tmavě cihlově červená hlava

výrazná černá uzdička

ad. F

tmavě šedohnědá záda

černá záda

ad. M

Žuhýk středoasijský

Lanius isabellinus

Velikost: 16,5–18 cm

Prostředí: suché stepi, polopouště, náhorní plošiny

Výskyt: od východního okraje Kaspického moře do západní Číny

záda světle pískově šedá

žlutavé boky

dlouhý rezavý ocas

Žuhýk rudohlavý

Lanius senator

Velikost: 17–19 cm

Prostředí: lesní okraje, ovocné sady, suché křovinaté písčiny

Výskyt v ČR: vzácný, ojediněle na průtahu (V. až VII.)

Výskyt v Evropě: jižní Evropa a Turecko

Literatura

Jednotný program sčítání ptáků; jpsp.birds.cz.

Lefranc N. and Worfolk T. 2013: *Shrikes. A Guide to the Shrikes of the World*. Yale University Press.

Panov E. N. 2011: *The True Shrikes (Laniidae) of the World*. Pensoft.

Svensson L., Mullarney K., Zetterström, D. 2016: *Ptáci Evropy, severní Afriky a Blízkého východu*. Ševčík, Plzeň.

Šťastný K., Hudec K. a kol. 2011: *Fauna ČR Ptáci 3/II*. Academia, Praha.

Šťastný K., Bejček V. a Hudec K. 2006: *Atlas hnízdního rozšíření ptáků v ČR 2001–2003*. Aventinum, Praha.

www.iucnredlist.org; <http://fkco.cz/fk/posuzovane.html>.

Ťuhýk šedý *Lanius excubitor*

Velikost: 21–26 cm

Prostředí: extenzivně využívané okraje lesů, polní remízky

Výskyt v ČR: částečně tažný, v zimě přítomni ptáci ze severní Evropy

Výskyt v Evropě: střední a severní Evropa

Početnost v ČR: stabilní, 1000–2000 párů

šedá hlava a záda

černá páska přes oko

výrazné bílé pole na letkách

loví třepotavým letem jako poštołka

dlouhý úzký ocas

výrazné černé čelo a páska přes oko

Ťuhýk menší – černé čelo, širší bílé pole na letkách, narůžovělá spodina těla, subtilnější

Ťuhýk šedý – užší bílé pole na letkách zasahuje blíže k tělu, bílá spodina těla, robustnější

bílé pole na letkách

lososově narůžovělé břicho

Ťuhýk menší *Lanius minor*

Velikost: 19–21 cm

Prostředí: otevřené plochy s ovocnými sady a roztroušenými stromy

Výskyt v ČR: vzácný, výjimečně na průtahu (VI. až X.)

Výskyt v Evropě: jižní a východní Evropa

bílá páska v křídle

dlouhý úzký ocas

oranžové boky

tmavý kostřec

úzký bílý pásek nad okem

tmavě šedá hlava

světle oranžovorůžové břicho s šedavými boky

Ťuhýk běločelý *Lanius nubicus*

Lanius nubicus

Velikost: 17–18,5 cm

Prostředí: otevřené lesy s křovinami, horské svahy s piniemi

Výskyt v Evropě: východ Balkánského poloostrova, pobřeží Středozemního moře od Turecka do Izraele

Ťuhýk pustinný *Lanius meridionalis*

Lanius meridionalis

Velikost: 23–25 cm

Prostředí: otevřené suché pláně, kamenité polopouště s roztroušenými keři a stromy

Výskyt v Evropě: Španělsko a severní Afrika

Racek šedý byl u nás zaznamenán teprve po jedenácté; 23. února 2019

Zajímavá pozorování od ledna do dubna

Vítáme vás při čtení prvního dílu nové rubriky Z domova, ve které vás budeme pravidelně informovat o faunisticky nejzajímavějších pozorováních uplynulého čtvrtletí. Nejspíš každému pozorovateli ptáků udělá radost, když spatří něco, co ještě nikdy předtím neviděl. V řádcích, které naleznete níže, se dozvíte, jaké neobvyklé druhy se na našem území vyskytly od letošního ledna do dubna. Třeba získáte i inspiraci pro své výpravy za opeřenci.

Pěnkavák sněžný na Šumavě

Turistům na jižním hřebeni Šumavy se v polovině letošního února mohl naskytnout velmi detailní pohled na ptáka, který se vyskytuje vysoko v alpínských zónách a jen v zimě sestupuje i do nadmořských výšek pod 1000 m. Pěnkaváka sněžného (*Montifringilla nivalis*) objevil na hoře Plechý 17. února belgický zoolog Paul Van Daele. Na mrazivém větrem bičovaném hřebeni se pak pěvec zdržoval další týden, především v okolí vrcholů Trojmezna

nem hus tundrových (*Anser serrirostris*), mezi které byla přimíchána také jedna berneška bělolící (*Branta leucopsis*). Na pastvě se pak příležitostně připojila i k hejnu hus běločelých (*Anser albifrons*). Během 12. března hejno zřejmě oblast opustilo i s husou krátkozobou, čemuž nasvědčuje několik dalších výprav nadšených pozorovatelů, kterým se ji i přes důkladné hledání již najít nepodařilo. Zůstaly zde pouze méně přelétavé husy běločelé a jednotlivé husy tundrové. Husa krátkozobá se tak stala zlatým hřebem letošní na husy bohaté zimy, ve které bylo na českých polích a rybnících zaznamenáno celkem 12 druhů husí.

Nejčasnější výskyt konipasa citronového

První letošní konipas citronový (*Motacilla citreola*) na sebe nenechal dlouho čekat. Na lokalitě Lánský rybník u Svitav byl nalezen Janem Studeckým již 6. dubna v pozdním odpoledni. O dva dny tak předstihl dosavadní nejčasnější záznam z 8. dubna 1998. Konipas sbíral potravu na dně vypuštěného rybníka, kde mu dělali společnost nejenom četní konipasi bílí, ale taktéž neobvyklý host v podobě konipasa lučního předoasijského (*Motacilla flava feldegg*), který byl na lokalitě objeven již o den dříve. Byť konipas citronový neměl důvod nikam spěchat, lokalitu opustil ještě tentýž večer. Zřejmě už se svého hnízdiště nemohl dočkat.

✎ Jan Grünwald, Jan Studecký

Pěnkavák sněžný letos navštívil šumavské hřebeny; 19. února 2019

Severozápadní jezerní expres aneb racek šedý opět v ČR

Teprve po jedenácté v naší historii byl mezi tisícičkami velkých racků objeven racek šedý (*Larus hyperboreus*). Nalezen byl již 8. prosince minulého roku na jezeře Most, v našich končinách se ale zdržel až do začátku března. Zaznamenán byl pak i na Miladě, Kyjici, Nechranici a Medardu. Nejvzdálenější lokality, na kterých byl racek zjištěn, jsou od sebe vzdálené 120 kilometrů vzdušnou čarou. Právě fakt, že se ptáka dařilo nalézt na tolika různých lokalitách, dělá tento záznam skutečně výjimečným. Všechny předchozí záznamy totiž byly krátké a omezené jen na jednu lokalitu. Předchozí jediný, který se v roce 2012 stal mediálně známým pro svůj výskyt v centru Prahy, po krátké době uhynul na onemocnění ze znečištěné vody. Takový problém se ale tohoto půl roku starého juniora netýkal a s nástupem jara zřejmě ve zdraví odlétl zpět do své arktické domoviny, kde snad po dosažení dospělosti spokojeně zahnízdí.

Husa krátkozobá v hejnu husí běločelých na jižní Moravě; 11. března 2019

a Plechý, kde podle zvyku z Alp vyhledával drobky ze svačin turistů, kteří si často tato místa vybírají k odpočinku a občerstvení. V českých horách se pěnkavák objevil po dlouhých 40 letech. Jestli po odletu dorazil zpět do své alpské domoviny, kterou měl za jasného počasí na dohled, se už bohužel nedozvíme.

Husa krátkozobá – staronový přírůstek do naší avifauny

Ačkoliv byla husa krátkozobá (*Anser brachyrhynchus*) ještě nedávno součástí naší avifauny, po revizi historických záznamů byla ze seznamu ptáků ČR vyřazena. Netrvalo to však dlouho a tento druh se do naší fauny znovu vrátil. V ranních hodinách 9. března našel Jan Studecký dospělého jedince tohoto druhu a prokazatelně jej zdokumentoval. V následujících několika dnech byla husa pozorována ještě dvakrát. Pohybovala se v oblasti tradičních jihomoravských husích zimovišť s hej-

Konipas citronový zastihnutý již 6. dubna na Svitavsku

Prostor pro objevování a dobrodružství je věčný

Foto: Marián Polák

Rozhovor s Janem Hoškem

Jan Hošek (*1961 v Praze) | vystudoval parazitologii na PřF UK a dokumentární tvorbu na FAMU. Věnuje se přírodě a zvířatům prostřednictvím popularizace biologie. Ilustroval kolem 50 knih a je autorem či spoluautorem více než 70 dokumentárních a vědeckopopulárních snímků převážně pro Českou televizi, z nichž mnohé získaly řadu ocenění na tuzemských i zahraničních filmových festivalech. Už 27 let je dvorním ilustrátorem ČSO, pro kterou natočil i řadu krátkých filmů. Od roku 2006 ilustruje rubriku *Poznáte...?* v Ptačím světě.

Honzo, byla tvoje cesta přímočará už od dětství, byla zvířata a příroda už tehdy tvými zájmy?

Jo, jo, co moje dlouhá paměť sahá, tak mě zvířata vždycky zajímala a byl jsem přesvědčen už úplně od malička, že to je to, co bych chtěl dělat. Teď nedávno jsem shodou okolností doma kydal nějaké věci a objevil jsem sešit, který jsem napsal a nakreslil, když mi bylo asi osm let. Byla to vlastně knížka o zvířatech s obrázky a u nich nějaké moudrosti. Později jsem samozřejmě hlтал knížky Veselovského, a když se v televizi objevily anglické přírodopisné dokumenty, tak jsem z nich byl u vytržení.

A když už jsi dospíval, jak ses rozhodoval, co budeš studovat?

Pro mě byla zvířata vždycky na prvním místě, ale protože jsem zároveň odmala rád kreslil, tak jsem trochu váhal mezi studiem biologie a malováním. Přijali mě i na Hollarku, ale já šel nakonec na přírodovědu s tím, že jsem vlastně netušil, co pak budu dělat. Teprve v průběhu studia jsem zjistil, že mi chybí všechny důležité vlastnosti, které by správný vědec měl mít, hlavně pečlivost, výdrž a taková ta vědecká zarpulitost. Takže už když jsem končil, věděl jsem, že vědou samotnou se nikdy žít nebudu, ale zároveň mě pořád bavilo to, co by se dalo shrnout do pojmu popularizace, ať už prostřednictvím ilustrací, nebo třeba psaní, případně filmů.

Ilustrace rysa ostrovida pro titulní stranu knihy Miloše Anděry a Ivana Horáčka *Poznáme naše savce*

Zmínil ses, že jsi četl knížky Zdeňka Veselovského, dlouholetého předsedy ČSO a ředitele pražské zoo. Setkal ses s ním za studií osobně?

Za studií ne, ale měl jsem to štěstí, že jsem s ním spolupracoval na jeho knize, kterou jsem ilustroval, takže jsme se mnohokrát sešli v jeho bytě plném všelijakých kůží mravenečníků a sloních uší. Byla to samozřejmě velkolepá osobnost.

Ty ses při práci setkal s řadou osobností, mohl bys zmínit ještě někoho, kdo ti utkvěl v paměti?

Mě obecně u filmů baví ani ne tak ten čistý wildlife, ale spíš dát prostor lidem, kteří vědu dělají. Ukázat je nejenom jako ty, kdo nám vysvětlují, jak to všechno je, ale i trochu nahlédnout, jací jsou. Oni přírodovědci obecně jsou nejzajímavější a nejzábavnější lidi vůbec, které znám, a je velká radost s nimi spolupracovat. To bych mohl jmenovat skoro všechny, s kterými jsem dělal.

Jak pokračovala tvoje cesta po přírodovědě? Začal jsi uvažovat o studiu dokumentu na FAMU?

No, hned ne. Když jsem skončil školu, ocitl jsem se v takovém vakuu, protože jsem věděl, co asi dělat nechci nebo k čemu se nehodím, ale neměl jsem přesnou představu, co bych dělat mohl. Ale musel jsem z něčeho žít, tak jsem šel na rok učit na devítiletku a pak na vojnu. Po ní jsem nastoupil do Krátkého filmu, protože už jsem věděl, že chci dělat filmy o zvířatech. Tehdy tam byl vlastně jediný člověk, který se tím vážně zabýval, a to byl režisér Václav Borovička, který byl v 60. letech dramaturgem nejzásadnějších dokumentů a Švankmajerových filmů, ale protože si po osmašedesátém nenasypal dost popele na hlavu, tak ho za trest z pozice dramaturga ponížili na pozici režiséra filmů o zvířátkách, což byla ta největší potupa. Já jsem k němu nastoupil jako asistent a byla to pro mě zásadní škola, protože mě hned od začátku bral ne jako toho, kdo něco podrží nebo uvaří kafe, ale jako spolupracovníka, a systematicky mi všechno vysvětloval a učil mě. Když jsem se pak hlásil na dálkové studium na FAMU, tak se základem, který jsem od něj měl, jsem se tam zkrátka dostal.

Foto: Alex Piel

Z dlouholeté spolupráce s kameramanem a režisérem Mariánem Polákem (vpravo) vzniklo už přes dvacet filmů

Jsi zároveň ilustrátor i filmař. Jak se tyhle tvé polohy vzájemně doplňují?

Doplňují se výborně. Jednak mám v obou své hlavní téma, to znamená zvířata a přírodu. Chtě nechtě si pořád musím udržovat povědomí o tom, co se v oboru děje. Výborné je to i v tom, že filmová práce je svou povahou kolektivní, sociální, kdežto u ilustrátorství je člověk naopak zavřený u stolu a po nocích si tam něco šmudlá a má čas přemýšlet o čemkoli. Já jsem měl kliku, že když už jsem měl samoty dost, tak vždycky přišel nějaký film a já vyšel z té temnice ven, a naopak, když už mě lidi lezli na nervy, tak jsem se zase mohl uchýlit tady k tomu stolu.

Když jsme se bavili o možnosti natočit film o vrabcích. Překvapilo mě tehdy, že bys rád zaznamenal, jak se popelí. Bylo mi sympatické, že taková obyčejná scéna ze života běžného druhu je pro tebe zajímavá.

Mě ani neláká natočit, jak třeba lev bojuje se slonem, ale mnohem zajímavější mi přijdou zdánlivě všední a obyčejné věci, které se nás vlastně týkají mnohem víc než to, co se děje někde na druhém konci světa, a o kterých toho víme překvapivě málo. Když se tím člověk začne zabývat, tak zjistí, že pěkný film o vrabcích neexistuje. A hlavně je to výzva, protože to není zase taková legrace natočit třeba ty vrabčáky.

To je další důvod, proč mě baví dělat filmy: že při každém novém projektu se strašně moc dozvím. Takže člověk trochu sobecky uspokojuje svoji zvědavost, ale to by bylo málo. Pak musí přemýšlet o tom, jak téma předat tak, aby zůstalo to nejdůležitější, ale aby to bylo sdělné a zajímavé, aby to fungovalo jako film, který má zápletku, něco, čím diváka natchytá.

Pracoval jsi asi na 70 filmech. Kdyby někdo mohl vidět jen jeden, který bys mu doporučil?

V posledních dvaceti třiceti letech filmy strašně rychle technologicky stárnou. Takže to, co jsme natočili před deseti lety, je dneska technologicky nepřijatelné. A pro mě je většina filmů nepřijatelných i z hlediska vyprávění. Když se na ně dívám, chytám se za hlavu, že bych to udělal jinak, řekl jinak. Takže nejlepší

Kulišek nejmenší – sovy maluje Jan Hošek velmi rád

Při natáčení filmu Svět podle termitů ve Francouzské Guyaně

Foto: Marian Polák

jsou skoro vždycky ty poslední filmy. Poslední velký projekt byl hodinový film o termitech. To jsou na první pohled maličká zvířátka, která si někde něco kutí a blbě se točí. Všichni mi říkali, že jsem blázen, že o tomhle se prostě hodinový film natočit nedá. Nakonec ale vznikl a k mému nemalému překvapení a velké radosti měl ohromný úspěch a především díky skvělé kameře Mariána Poláka stále ještě sbírá ceny na festivalech po celém světě. Tak ten bych teď doporučil a doufám, že za nějaký čas to už zase bude nějaký jiný.

Čtenáři *Ptačího světa* tě znají hlavně jako ilustrátora. Jak ses stal dvorním ilustrátorem České společnosti ornitologické?

Ptáci se mi ilustrují velice dobře, určitě lépe než třeba ryby, obojživelníci nebo plazi, kteří nemají žádný výraz, mimiku a gestiku. U ptáků a savců můžu zachytit i postoj nebo zvláštní formu chování a to mně nabízí mnohem větší prostor. To mě vždycky lákalo, ale zároveň je látká díky obrovské ptačí popularitě nasazena strašně vysoko. Všichni známe ptačí „fieldguidey“, které dosáhly naprosté dokonalosti, a ti nejlepší ilustrátoři jsou už dneska v úplně jiné galaxii. Ale i to je svým způsobem lákavé, že se člověk musí poměřovat s těmihle velikány a snažit se aspoň trošičku k nim přiblížit.

A vzpomínáš si, kdo tě tenkrát poprvé oslovil?

Já myslím, že úplně na začátku byla Lucka Hošková. Ta mě znala z fakulty. To bylo ještě v Hostivaři ve starém sídle. Jsem strašně rád, že k tomu došlo, pro mě to je velká prestiž spolupracovat s ČSO. Myslím, že tady jsou lepší ilustrátoři ptáků, třeba Pavel Procházka, který by si to zasloužil podle mne víc, ale já jsem měl prostě štěstí a strašně si vážím toho, že jste mě přizvali. Přikládám tomu v téhle branži asi největší váhu.

My si spolupráce s tebou taky moc vážíme. Když se dívám na ilustrace ptáků roku, které jsi maloval 20 let, vidím obrovský posun.

Já jsem v tomhle samouk, takže jsem si postupně vytvořil vlastní kombinovanou techniku, kterou měním podle toho, co mám zachytit, pro co je ilustrace určená. Jestli to má být precizní obrázek typu určovací příručky, nebo jestli je třeba na hrnek nebo na trika.

A jak vlastně maluješ pro naši rubriku Poznáte...?

Nejdůležitější zdroj inspirací jsou videa a fotky. Najdu si třeba 100 fotek druhu, snažím se najít něco typického a zároveň hledám, co je výtvarně zajímavé. Pokud druh znám, promítnou se do ilustrace samozřejmě taky vlastní zkušenosti. Naštěstí u *Ptačího světa* to není úplně „fieldguideová“ ilustrace, kde všichni ptáci sedí ve stejné pozici, aby co nejvíc vynikly rozdíly; člověk si může dovolit trochu je rozhýbat a oživit. Zároveň musí mít na paměti kompozici dvoustany, aby ptáci to hřiště co nejlépe zaplnili, a tohle všechno jsou zábavné věci. Ani po těch letech mi nehrozí – snad, doufám –, že bych propadl nějaké rutině a sekal to jak Baťa cvičky, vždycky nad tím musím přemýšlet a to je skvělé.

Zásadní je i spolupráce s autorem textu. To je mimochodem další důvod, proč s ČSO rád spolupracuji: že je to pro lidi, kteří se v tom opravdu vyznají. Když je to jen tak pro kohokoli, tak to prosumí, ale čtenáři *Ptačího světa* mi prostě neodpustějí žádný perličko.

Jsem hrozně rád, že *Ptačí svět* existuje a že se ho podařilo dotáhnout do takové bezvadné podoby, která se mi strašně líbí. Já byl od začátku u toho, tak si můžu náležitě považovat, že má tolik čtenářů. Vidím, jak velký zájem o přírodu veřejnost pořád má a že je vlastně čím dál větší. Lidi cítí, že se z života vytrácí něco důležitého, a každá možnost, jak to ještě chytout a užít si to, je strašně důležitá. Nejen *Ptačí svět*, ale celá ČSO dělá obrovský kus práce a je skvělé, že padá na úrodnou půdu.

V roce 2007 vyšla tvoje první kniha *Saola*. Je to zatím knížka jediná a je vtipná, čtivá, jedinečná. Máš v hlavě nějakou další?

Saola vznikla z naléhavé potřeby zpracovat téma, které mě hodně bavilo. A dobrodružství při objevování nových druhů se dá vysvětlit snáz než dnešní věda, která je hrozně zajímavá, ale není jednoduché ji podat srozumitelně.

Tu knížku jsem dával do veřejného prostoru s obavami, protože pro mě je nejdůležitější názor odborníků. Nakonec jsem byl příjemně překvapen, že knížka byla v kruzích, na nichž mi záleží, přijata dobře. Mám v hlavě nápad na pokračování, které by se týkalo vyhynutých druhů, ale potřebuji silný podnět, abych se do toho pustil, protože začátek je vždycky nejtěžší. Pak, když se do toho ponořím, tak je to rozkoš,

ale to je jako s čímkoliv. Jako s mytím nádobí: ráchat se v teplé vodě je nakonec vlastně příjemné, ale nejdéle vždycky trvá, než se k tomu člověk odhodlá.

Ty toho děláš tolik, že přemýšlím, jestli máš nějaký volný čas, nebo to všechno jsou tvoje koníčky.

Já mám až nespravedlivé štěstí, že se můžu žít tím, co mě opravdu baví. Vážím si toho a každému bych to přál, je to nádherná věc. Ale zároveň mi tím volný a pracovní čas splývají, takže času na něco jiného mám málo. A mám zase štěstí v tom, že mám manželku a rodinu, která mně to umožňuje. Nikdy, ani když jsem začínal a finančně jsme na tom byli úplně hrůzostrašně, tak mi Alena ani náznakem nevyčetla, že bych měl dělat něco praktičtějšího a přinést domů nějaké peníze. To je další věc, které si strašně vážím.

Kam se v Česku rád vracíš?

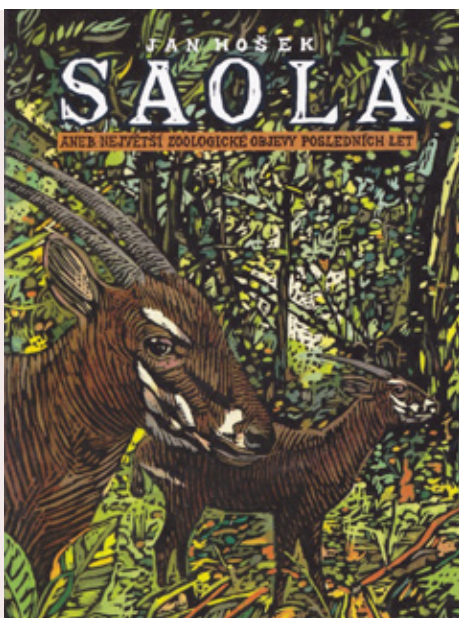
Asi na Třeboňsko, i přes všechnu tu dnešní bídu. I když krajina už není tak obydlená ptáky jako ještě nedávno, tak pořád má obrovský šmrnc, zejména jihovýchodní výběžek kolem Chlumu, tam se mi strašně líbí. Obecně mám radši spíš nížiny než hory. Všelijaká ta romantická, dramaticky rozervaná panoramata mě zase tak neberou.

Procestoval jsi Asii od Bornea, Laosu, Vietnamu přes Kambodžu až na Sibiř, navštívil jsi i hodně míst v Africe. Cestuješ taky za prací, nebo prostě rád navštěvuješ cizí země?

Většinou je to spojené s prací. Vyrůstal jsem za hlubokého socialismu, kdy cestování mělo úplně jiný šmak než dneska. Pro nás tehdy byla cesta do Bulharska obrovská exotika. Sibiř nebo Indočína z kraje 90. let pro mě byly silným zážitkem. Vlastně to vyvrcholilo cestami do jihovýchodní Asie, kde jsme ještě byli naivní a brali jsme to zároveň jako dobrodružství, kterého se nám dostalo kolikrát až v nepříjemné míře. Dneska už je to jinak, všechno se racionalizovalo, všechno se dá zjistit dopředu, takže jedeme třeba jenom na týden a přesně víme, co chceme natočit a jak, a za 10 dní jsme zase doma. To romantické kouzlo se už vytratilo.

Byl jsi i na místech, kde hrozí nejruznější rizika, taky sis párkrát přivezl závažné nemoci. Překonáváš před cestou nějaké obavy?

Dneska člověk nasedá do letadla s obavami, aby opravdu splnil to, kvůli čemu tam jede, aby se to podařilo natočit a šlus. Dřív, ještě třeba před 20 lety, kdy svět byl mnohem větší a tajemnější, tak jsem si to víc užíval. Ale je to jedno s druhým, já jsem několikrát v Asii chytíl malárii. Když jsem ji dostal poprvé, tak jsem z toho byl úplně pať a na jednu stranu jsem měl strach o život a na druhou jsem si toho vážil, protože to už bylo teda něco, chytnout malárii, to se každému nestane. A zažil jsem s ní všelijaká dramata, kdy šlo o kejhák. No a teď symbol, jak se doba změnila: v prosinci jsem si přivezl malárii ze Zambie, šel jsem na Bulovku, tam mi dali prášky a druhý den jsem byl v podstatě zdravý. Už ji umí léčit mnohem efektivněji, takže pro mě bylo nejhorší to, že musím jít do nemocnice a čekat tam v čekárně.

V roce 2007 vyšla první kniha z pera Jana Hoška; obálku vytvořil Michal Cihlář

Na ilustracích pro knihu Kam za ptáky v ČR Jan Hošek výborně vystihl atmosféru cílových lokalit

Máš nějaký nezapomenutelný zážitek z cest?

To bylo před dvaceti lety v Kambodži. Byl to jeden z těch pionýrských projektů, kdy jsme se dva měsíce snažili probojovávat džungli. V jednu chvíli se naše výprava rozdělila, větší část plula po řece se zavazadly a já s kamarádem jsme šli pěšky a byli jsme domluvení, kde se pak setkáme. Dneska už se na takhle dobrodružství člověk dívá střízlivě a vidí je spíš jako známku blbosti a nepřipravenosti, takže to není vlastně nic k chlubení, ale jsem rád, že jsem to zažil. Zkrátka jsme tehdy zabloudili, džípiska byla ještě v plenkách, měli jsme akorát tak kompas a najednou jsme zjistili, že jsme ztraceni v džungli. Do toho začalo lít a my na to nebyli vůbec vybavení, protože jsme si plánovali jenom jednorázový přesun. Dostali jsme se do neprůchodného bambusového porostu, museli jsme slézt do řeky, a jak přšelo, voda stoupala a stoupala, až už jsme byli po krk a pořád jsme nevěděli, kam jdeme. Koryto se nad námi zvedalo, už byl podvečer, a jak se v tropech rychle stmívá, hrozilo, že se prostě

zhasne a my tam budeme jako v tunelu po krk ve vodě. Naštěstí jsme se z toho dostali, rozložili jsme se na břehu řeky a podařilo se nám rozdělát oheň. Upadli jsme do neklidného spánku, až mě vzbudilo, že v tom lese kolem nás něco chodí, něco velkého, ale zároveň to bylo takové měkké našlapování. Nikdy se nedozvím, co to bylo, ale tehdy jsem byl přesvědčen a dodneska tomu věřím, že to byl tygr, který chodil deset metrů od nás. Zoufale jsem hledal něco, čím bych přizivil ten ohýnek, abych ho odradil. Nakonec se nic nestalo, ale stejně je to zážitek, který si budu pamatovat celý život.

Máš nějaké vysněné místo na planetě, které bys rád navštívil?

Takových je spousta. Teď třeba natáčíme videa pro nové expozice Národního muzea a vyjde-li to, pojedeme třeba do Patagonie na rypouše a kosatky, tam se moc rád podívám. A druhé takové vysněné místo je Papua-Nová Guinea, ale to se mi asi nesplní, protože je to velice drahý a logisticky náročný výlet.

Zmínil jsi videa pro nové expozice. Na co ještě se od tebe v nejbližší době můžeme těšit?

Teď zrovna nejvíc času věnujeme filmu o sýčcích pro ČSO, na který jsem se strašně těšil, vyložené jsem si ho „vypřál“, ale má i velké minusy. Administrace projektu trvala dlouho, takže nám na vlastní natáčení a dokončení filmu zbyl jenom jeden rok, což je pro tenhle filmový žánr noční můra. Bývá to tak, že první rok toho člověk moc nenatočí, byť se o to snaží, protože sbírá zkušenosti, které potom v druhém nebo třetím roce zúročí. My tuhle možnost nemáme, takže jedeme na první dobrou a zjišťujeme, že sýček není zdaleka tak jednoduchý objekt k natáčení, jak jsme si mysleli. Tak si holt držíme palce, aby to nedopadlo průšvihem. Protože sýček sám o sobě je naprosto charismatický a zároveň to je i odpověď na otázku, která témata jsou mi blízká – vztah lidí a krajiny a jejich vzájemné ovlivňování. Sýček je vlastně takový indikátor stavu krajiny a dává možnost nenápadně do filmu propašovat poselství, jak je na tom krajina špatně. Podobný film jsme točili před pár lety o syslovi, který se v tomhle smyslu sýčkovi podobá, má podobné problémy a procházel podobnou historií. Je to téma druhé, které jsou nějak závislé na člověku, které s ním spojily svůj osud a zároveň nám podávají zprávu o tom, v jakém světě vlastně žijeme.

Věřím, že všichni čtenáři budou společně se mnou držet palce, aby se film povedl. Vidiš vlastně ještě vůbec nějaké tajemství a kouzlo v digitalizované moderní době, kde je všechno naplánované a všechno spěchá?

Já myslím, že to je věčný problém, že i naši pradědové na začátku minulého století museli cítit něco podobného a říkali: jo, to bývávalo, a to už je všechno pryč. A pak se vždycky z ničeho nic ukáže, třeba jako u té saoly, že svět zdaleka ještě neznáme dokonale a pořád je tady spousta prostoru pro objevování a dobrodružství a doufám, že to takhle bude věčně.

.....
Ptala se Alena Kvaňová, šéfredaktorka Ptačího světa

Radka – smutný konec zachráněného luňáka červeného

Jižní Morava je známa mnoha zajímavými ptáky a jedním z druhů, který se zde vyskytuje častěji než v jiných oblastech Česka, je luňák červený (*Milvus milvus*). Na monitorování jeho hnízdního výskytu a kroužkování mláďat se již dlouhou dobu specializuje Hynek Matušík, se kterým jsme v roce 2014 začali spolupracovat na telemetrickém sledování zde narozených jedinců. Dosud jsme vysílačkami, které posílají přesné souřadnice výskytu ptáka, označili desítky mladých luňáků červených a také řadu ptáků dalších druhů. Časté a přesné údaje o místě pobytu konkrétního jedince poskytují poznatky jinými způsoby sledování nezjistitelné. Označením každého ptáka se začíná psát příběh, který vám budeme vyprávět.

Pro úvodní sdělení v rámci nové rubriky Příběhy ptáků s vysílačkou jsme vybrali příběh Radky – mladé samice luňáka červeného, kterou nejprve zachránil Hynek Matušík, poté se o ni postaral Jaroslav Sedláček, a když to již vypadalo na úspěšný návrat ze záchrané stanice do přírody, její životní pouť pravděpodobně skončila zastřením v Rakousku.

Radka se vylíhla jako jedno ze tří mláďat páru luňáků červených, kteří hnízdili u Přibic (Brno-venkov). Jejich hnízdo bylo postaveno bezpečně ve výšce 27 m na statném ořešáku kanadském. Hynek sledoval toto hnízdo již v dřívějších sezonách a věděl o dosavadním úspěšném průběhu hnízdění v hnízdní sezoně 2018 již před naším příjezdem na lokalitu, kdy jsme chtěli spojit kroužkování mláďat s nasazením vysílačky. Pod hnízdo jsme přijeli 12. června v době, kdy měla mláďata vhodný věk jak pro kroužkování, tak pro nasazení vysílačky. Hynek zručně vylezl na hnízdo s tím, že mláďata okroužkuje a spustí na zem k nasazení vysílačky. Při přímé kontrole hnízda objevil dvě mláďata v očekávaném věku a stavu a jedno mládě – Radku –, které by bez jeho dalšího zásahu bylo odsouzeno k pomalé smrti na hnízdě.

Luňáci červení jsou stejně jako luňáci hnědí známí tím, že si vyzdobují hnízda nejrůznějšími materiály, jako jsou hadry, provazy, kusy gumy, rukavice a často také igelitové sáčky. I rodiče Radky se drželi tradice a jako dekoraci hnízda použili kus igelitu, který se zamotal do konstrukce hnízda a poté se pevně obtočil kolem Radčiny nohy. Radka, která se zřejmě snažila vyprostit, se točila kolem své osy a igelitový pruh utahovala. Na druhé straně byl igelit pevně připojen k hnízdní konstrukci a to způsobilo, že se mládě nemohlo na hnízdě dále volně pohybovat a že by nemohlo z hnízda vylézt. Utažení igelitu mělo za následek nedokrvení prstů a mokvající odumřel (nekrózu) části končetiny. Hynek mládě uvolnil z upoutání igelitem a při společném posouzení stavu končetiny jsme usoudili, že přežítí Radky je možné jedině po léčbě v záchrané stanici. Radka dostala ornitologický kroužek CT 1936 a odcítací kroužek 76A.

Do péče v záchrané stanici v Rajhradě si ji tentýž den převzal Jaroslav Sedláček. Radka

byla ošetřena, umístěna do voliéry a pravidelně krmena. Rány na noze se zhojily, přesto ji k lovu či sběru potravy zbyla jen druhá, nepoškozená noha. O vyhojenou nemocnou nohu se mohla pouze opírat, zbylé prsty se nesvíraly (viz fotografie). Po týdnech pobytu v záchrané stanici jsme stáli před rozhodnutím, zda Radku ponechat v zajetí, nebo ji vypustit a sledovat, jestli se zapojí do života v přírodě. Nakonec jsme se rozhodli Radku vypustit a vybavit ji vysílačkou, abychom mohli sledovat její další osud.

Vypustili jsme ji 10. září na poli mezi Velkými Němčicemi, Vranovicemi a Přisnoticemi, v oblasti nepříliš vzdálené jejímu rodnému hnízdu u Přibic, v místě, kde se v té době několik luňáků červených vyskytovalo. Usuzovali jsme, že to bude místo potravně vhodné, být v prostředí obhospodařované zemědělské krajiny. Po vypuštění v odpoledních hodinách v krásném slunečném dni Radka poodletěla na pole pár desítek metrů a sedla na zem. Až po našem přiblížení na zhruba 20 m se neochotně zvedla a opět popočetěla, tentokrát už na vzdálenost delší, a opět si sedla na zem. Nechtěli jsme ji dál rušit a od této chvíle jsme ji ponechali jejímu osudu. Zůstávala však pod naší bedlivou kontrolou díky vysílacímu zařízení, které měla umístěné na zádech.

Byla nucena se sama žít a bránit, rodiče ji ničemu nemohli naučit. V dalších dnech neletěla daleko, ale bylo zřejmé, že se jí daří nějakou potravu najít. Od místa vypuštění se přesunula k nedalekým Vranovicím a poté na delší dobu k záhumníkům v Přisnoticích. Tam jsme ji několikrát pozorovali, jak ze země sbírala potravu, a zřejmě nabírala i další životní zkušenosti; postupně se totiž zvětšovala její úniková vzdálenost a zlepšovaly letové vlastnosti. Pravidelně nocovala na osamoceně stojícím topolu a s ostatními luňáky červenými v oblasti se nedružila. Úspěšně odrazela ataky poštolek a na oblíbeném místě u Přisnotic pobývala až do 18. října. Pak už jí letové dovednosti dovolily to, k čemu ji nutil migrační nekld: posouvat se. První delší let směřoval do blízkosti Pouzdřan, pak si to rozhodně namířila jižním směrem do Rakouska. Bohužel, návštěva našeho jižního souseda se jí stala osudnou.

Radka po vypuštění v letu

Foto: Petr Podzemný

Zhojená levá končetina Radky

Časoprostorové aktivity Radky ode dne vypuštění po den úhynu (místo úhynu vyznačeno žlutým trojúhelníkem)

Foto: Petr Podzemný

Zpracoval Stanislav Vyhnan

Po kontrole jejích pozic 20. října bylo jasné, že od tohoto dne Radka nežije. Vysílačka vysílala z jednoho místa u vesnice Kirchstetten a signalizovala pokles teploty na úroveň teploty prostředí. Při kontrole na místě byla nalezena jen poničená vysílačka (naštěstí stále vysílající) a z Radky jen pár drobných obrysových pírek. Poničení vysílačky nasvědčovalo zásahu člověka, přičemž se nabízí vysvětlení, že Radka byla ilegálně střelena, a aby pachatel nebyl dopaden, snažil se vysílačku zbavit. Podle místní policie to v této oblasti Rakouska není výjimečná záležitost a pachatel zřejmě zůstane nepotrestán. Naše radost z úspěšného návratu zachráněného luňáka

červeného do přírody tedy bohužel neměla dlouhého trvání; bez vysílačky bychom se ale o jeho osudu po vypuštění nic nedověděli. 🐦

Spoluautoři: Hynek Matušik, Petr Podzemný, Rainer Raab, Lenka Rozsypalová, Jaroslav Sedláček, Stanislav Vyhnal

Ivan Literák | je veterinář a ornitolog. Působí v Ústavu biologie a chorob volně žijících zvířat Fakulty veterinárního lékařství Veterinární a farmaceutické univerzity Brno.

Foto: Petr Podzemný

Radka po vypuštění a dosednutí na zem

Po deseti letech opět na jih za jikavci

Jednou za pár let, vždy v semenném roce buku, se ve střední Evropě objevují obrovská zimující hejna pěnkv jikavců, čítající až několik milionů ptáků. Nejčastěji bývá tento jev zaznamenán ve Švýcarsku, kde také v zimě 1951/1952 zimovalo vůbec největší hejno, odhadované až na 70 milionů jikavců. Jindy se velká hejna shromažďují i ve Slovinsku, v Rakousku nebo na Slovensku. Naposledy pozorovali takové shromaždiště ve Veporských vrších na Slovensku v zimě 2016/2017 a velikost hejna byla tehdy odhadnuta na půl milionu jedinců. Ve Slovinsku odhadovali v zimách 2004/2005 a 2008/2009 kolem jednoho milionu ptáků. Během zimy 2004/2005 bylo další nocoviště nalezeno i v rakouském Štýrsku (4–5 milionů) a podívat se na toto úžasné přírodní divadlo zajela i výprava jihomoravských ornitologů (viz *Ptačí svět* 1/2009).

Když jsme se proto dozvěděli, že v lednu 2019 bylo podle různých odhadů až pět milionů jikavců pozorováno ve východním Slovinsku v oblasti Zasavje, dlouho jsme neváhali a po krátkých přípravách v polovině února opět vyrazili na jih za jikavci k obci Polšnik (v překladu „malý plch“ čili plšík), pojmenované podle zvířátka údajně hojně užívaného

Foto: Jan Sychra

Pohled na zimoviště jikavců ve slovinském Zasavje

Foto: Jan Sychra

Milionové hejno jikavců se ráno rozlétá do bučin za potravou

ve slovinské gastronomii. K našemu milému překvapení jsme podrobné logistické informace o nocovišti načerpali v místní hospůdce od paní majitelky. Kromě večerního sletu jsme tentokrát byli i svědky ranního rozletu a ten předčil naše očekávání – obrovská „řeka“ jikavců pomalu přelétala nízko nad našimi hlavami směrem k potravním zdrojům, tedy do čistých bučin se zemí pokrytou bukvicemi. Vlastní nocoviště tvořil smíšený porost smrku, jedle a buku v horském sedle v nadmořské výšce necelých 800 m; za potravou létali ptáci podle poznatků místních nejméně 15–20 km. Z dravců jsme na lokalitě pozorovali až tři sokoly stěhovavé (včetně jednoho úspěšného útoku na jikavce při ranním rozletu), jednoho jestřába lesního, tři krahujce obecné a nejméně pět kání lesních.

Pozorování obřího nocoviště jikavců byl nádherný zážitek a už teď doufáme, že budeme mít brzy opět příležitost být svědky podobného úkazu. 🐦

David Horal

INZERCE

CLIMAX
stínění pro Váš domov

ŽALUZIE | ROLETY
MARKÝZY | PERGOLY

pomáháme chránit před nárazy ptáků

Hybešova 6 | Brno
www.hakl.cz

Zimní sčítání vodních ptáků ve středních Čechách

Zimní sčítání vodních ptáků ve středních Čechách je monitorovací program, který navazuje na Mezinárodní sčítání vodních ptáků v ČR a doplňuje ho o další měsíční kontroly lokalit. Sčítání probíhá na vybraných tocích a stojatých vodách v měsíčních intervalech od října do dubna. Sčítání podobného charakteru probíhalo ve středních Čechách už ve druhé polovině 70. let 20. století a znovu bylo obnoveno v polovině 90. let. Počet sledovaných lokalit se v posledních letech ustálil na zhruba osmdesáti úsecích.

Za dobu trvání monitoringu se nám díky úsilí desítek dobrovolných spolupracovníků podařilo doposud nashromáždit přes 50 000 záznamů o 98 druzích, a získat tak ucelený obrázek o zimující avifauně v regionu. Systém měsíčních kontrol umožňuje podchytit výskyt jak klasických zimujících druhů s vrcholem početnosti v lednu či únoru, tak druhů, které pouze protahují na podzim a v předjaří (graf 1).

Díky množství získaných dat můžeme sledovat dlouhodobé změny početnosti vodních ptáků v regionu. Výrazný pokles registrujeme například u poláka velkého (pokles na desetinu stavu z poloviny devadesátých let) a poláka chocholačky (pokles na čtvrtinu), známá je též dlouhodobě klesající početnost lysky černé (graf 2).

Zaznamenáváme však i opačné trendy, tedy nárůst početnosti některých druhů. Dlouhodobě výrazně přibývá racků bělohlavých, v posledních letech vzrůstá početnost husice nilské, nárůst lze pozorovat i u zvláště chráněného jeřába popelavého (graf 3).

Graf 1. Průměrná početnost kopřivky obecné – modrá – a hohola severního – oranžová – ukazuje rozdílný charakter výskytu těchto druhů. Hohoľa patří mezi klasické zimující druhy s vrcholem početnosti v lednu nebo únoru, kopřivka se vyskytuje především v podzimních a jarních měsících.

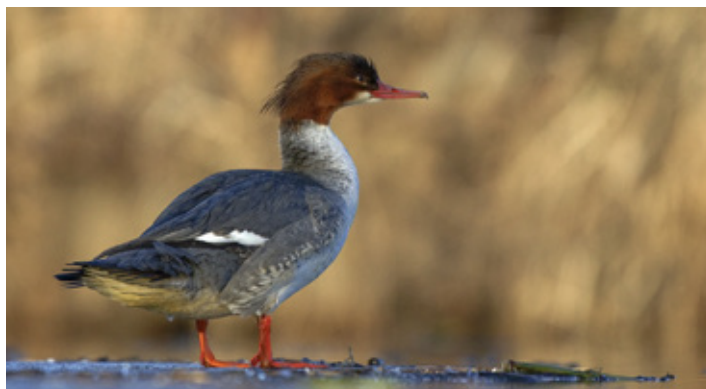
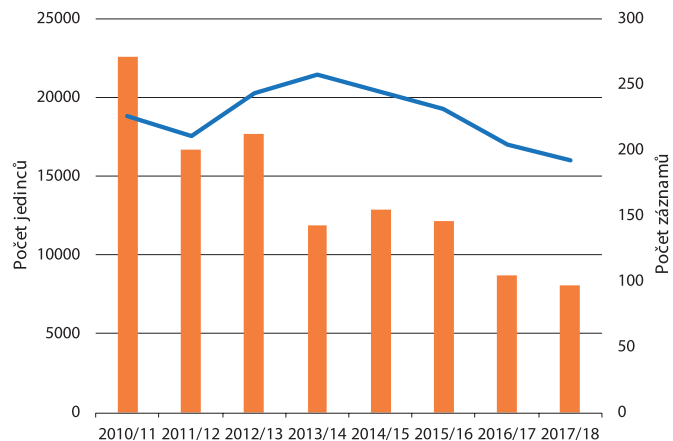

Foto: Jan Svatoš

Foto: Jan Svatoš

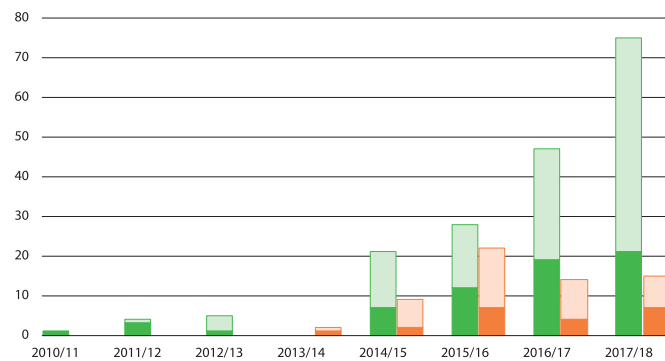

Graf 2. Počty záznamů – modrá linie – a celkové počty zaznamenaných jedinců – sloupce – za sezonu dokumentují obecně známý dlouhodobý pokles početnosti u lysky černé

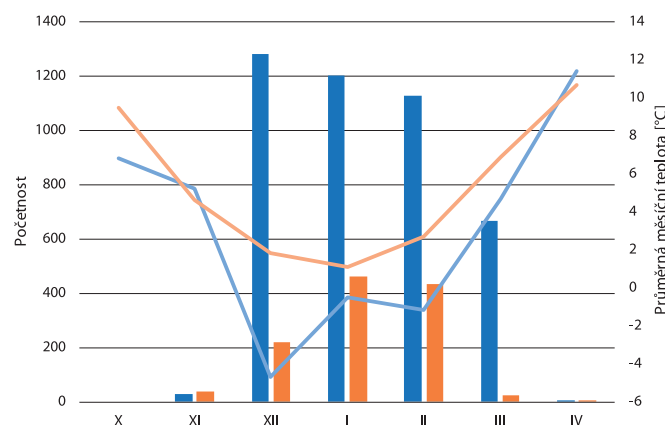
Kromě dlouhodobých změn výsledky sčítání zachycují též krátkodobé změny mezi jednotlivými sezonami. U mnoha druhů pozorujeme závislost početnosti na teplotních podmínkách (grafy 4 a 5). V některých případech lze podchytit lokální změny, které nejsou registrovány na celorepublikové úrovni (graf 6).

Pokud máte zájem zapojit se do sčítání, přihlaste se koordinátorům na kontaktní e-mail scitani.stc@email.cz. Navštívit též můžete internetové stránky projektu <https://scitanistc.webnode.cz/>.

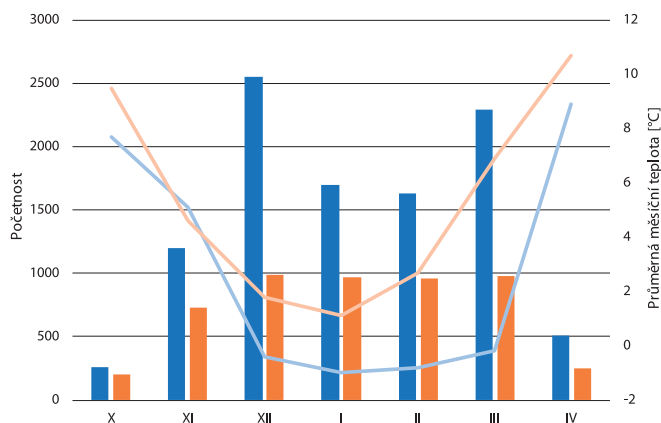
Pavel Bergmann, Jan Krejčík

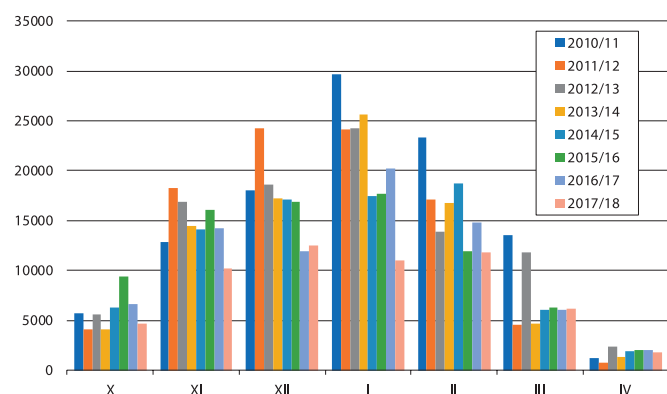
Graf 3. Nárůst počtu záznamů – tmavá – a počtu zaznamenaných jedinců – světlá – za sezonu u husice nilské – zeleně – a jeřába popelavého – oranžově

Graf 4. Početnost morčáka velkého – sloupce – a průměrné měsíční teploty – linie – v sezónách 2010/11 – modrá – a 2013/14 – oranžová. Morčák velký se jako typický severský druh počtejněji vyskytuje za chladných zim. Zdroj teplotních údajů: ČHMÚ.

Graf 5. Početnost poláka chocholačky – sloupce – a průměrné měsíční teploty – linie – v sezónách 2012/13 – modrá – a 2013/14 – oranžová. Také polák chocholačka se v chladnějších zimách vyskytuje početněji, ale rozdíly nejsou tak patrné jako u morčáka. Zdroj teplotních údajů: ČHMÚ.

Graf 6. Početnosti kachny divoké v letech 2010–2018. Pokles početnosti v posledních letech má pravděpodobně pouze lokální charakter, výsledky Mezinárodního sčítání vodních ptáků tento vývoj na celorepublikové úrovni nepotvrzují.

INZERCE

Mouky PROBIO

z polí bez chemie

www.probio.cz

ŠENIČNÁ
MOUKA HLADKÁ

JEČNÁ
MOUKA CELOZRNNÁ

MOUKA CELOZRNNÁ

Foto: Ondřej Prosícký (naturephoto.cz)

Sokol stěhovavý je zejména na Blízkém východě žádanou komoditou

Nečekané souvislosti: ukradení ptáci a placení kartou

Minulý rok minul česká kina snímek *American Animals*, což je trochu škoda, protože jej ocení nejen cinefil, ale i čtenář *Ptačího světa*. Zápletkou filmu se točí kolem zbabrané loupeže knihy *Birds of America* od amerického malíře Johna Jamese Audubona. Možná to překvapí, ale v roce 2010 byla její kopie prodána za neuvěřitelných 10,8 milionu dolarů a byla to tehdy nejdražší kniha, která kdy byla vydražena.

Není to ale jen ornitologická literatura, co láká zloděje. Ve Velké Británii se množí krádeže sokolnických ptáků a ve Švédsku zaznamenávají stále vyšší počty krádeží vzácných druhů. Co za tento trend může? Překvapivě jsou to bezhotovostní platby. V západních státech se vytrvale snižuje podíl plateb, které jsou uskutečněné hotovostí, a nahrazují je platby bezhotovostní – přes internet nebo kartou. V Dánsku se již netisknou nové peníze a ve Švédsku představují hotovostní platby pouze 2 % všech plateb. To představuje problém pro zloděje. Pro běžného lapku je hotovost nejžádanější komoditou. Krást elektronické peníze vyžaduje úplně jiné schopnosti než klasická „vloupačka“ a v situaci, kdy u sebe lidé nemají hotovost, musí vzít zloděj za vděk něčím jiným. Kromě umění, šperků a dalších klasických kořistí se dají na černém trhu dobře hodnotit právě vzácná zvířata.

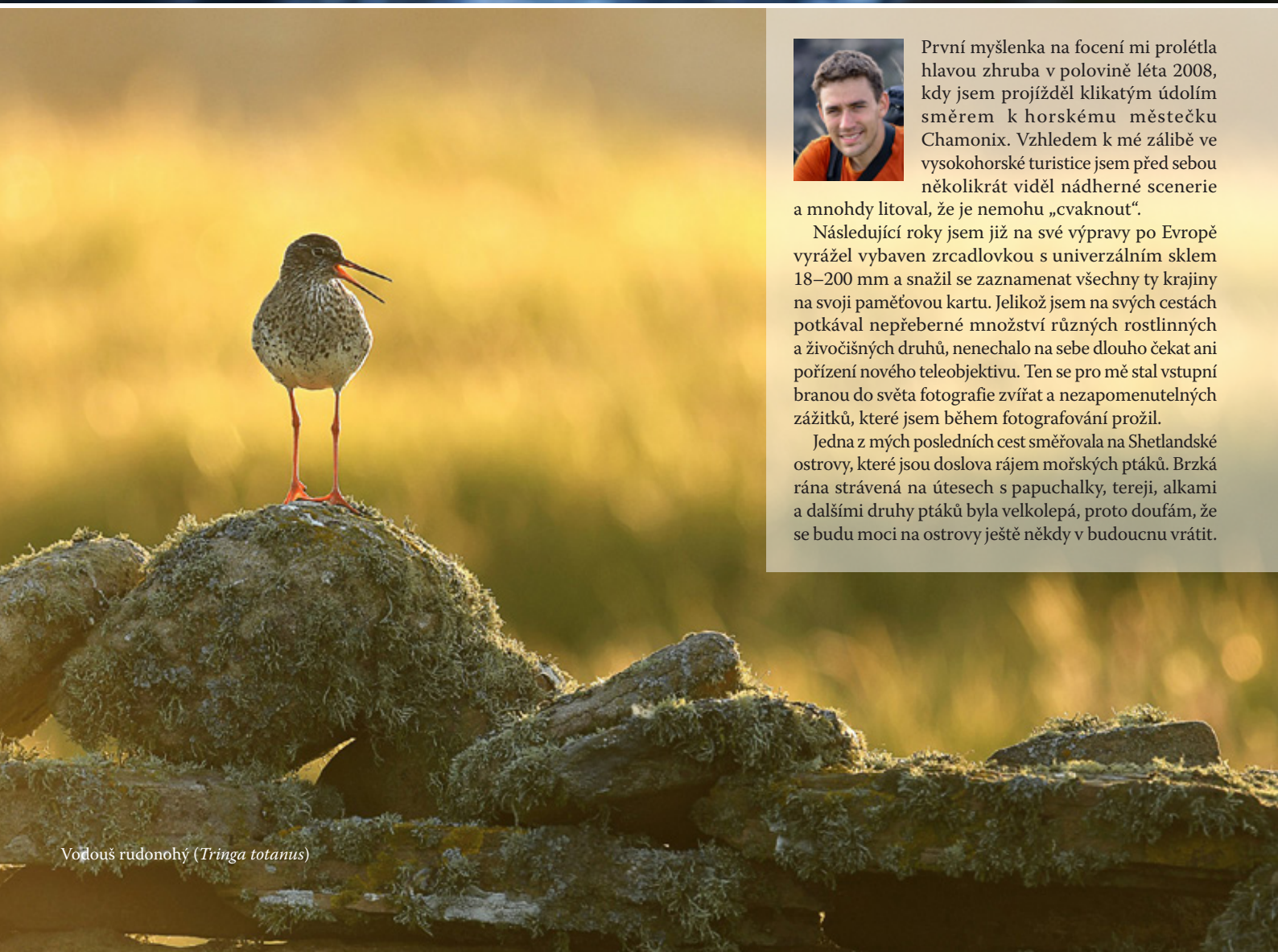
Obzvláště na Blízkém východě jsou draví ptáci považováni za velmi ceněnou komoditu. Samici sokola stěhovavého tam lze prodat za více než 100 000 Kč, samici raroha ze Skandinávie za 2 miliony a za dospělého puštíka vousatého lze utržit přes 3 miliony. Ptáci nemizí jen sokolníkům, často jsou bohužel chytáni divoká zvířata či vybírána jejich vejce.

Kdo očekával, že technologický pokrok s sebou přinese automaticky i pokrok společenský, musí být zklamán. Pokud se zbavíme fyzických peněz, zloději nezmizí, pouze si najdou jiný cíl. Těm, kdo se snaží chránit přírodu, tak vzniká nová fronta, na které musí bojovat, a jedno z jejích bojišť se nachází i na faunistické databázi *avif.birds.cz*. Jestli ji navštívíte pravidelně, určitě jste si všimli nejedné diskuse o utajování pozorování, často velmi vyhrčené. Je dobré si však uvědomit, že kdyby potenciální zloděj znal polohu hnízda například raroha s přesností na 10 kilometrů, vyplatí se mu strávit v terénu i několik týdnů jeho hledáním, protože prodejem ptáků si vydělá statisíce. Utajování údajů není ani paranoia, ani zlomyslnost vůči lovcům ornitologických rarit, ale zcela oprávněná snaha o preventivní ochranu ptáků.

Zbyněk Janoška

Terej bílý (*Sula bassana*)

Voňouš rudonohý (*Tringa totanus*)

První myšlenka na focení mi prolétla hlavou zhruba v polovině léta 2008, kdy jsem projížděl klikatým údolím směrem k horskému městečku Chamonix. Vzhledem k mé zálibě ve vysokohorské turistice jsem před sebou několikrát viděl nádherné scenerie a mnohdy litoval, že je nemohu „cvaknout“.

Následující roky jsem již na své výpravy po Evropě vyrážel vybaven zrcadlovkou s univerzálním sklem 18–200 mm a snažil se zaznamenat všechny ty krajiny na svoji paměťovou kartu. Jelikož jsem na svých cestách potkával nepřeborné množství různých rostlinných a živočišných druhů, nenechalo na sebe dlouho čekat ani pořízení nového teleobjektivu. Ten se pro mě stal vstupní branou do světa fotografie zvířat a nezapomenutelných zážitků, které jsem během fotografování prožil.

Jedna z mých posledních cest směřovala na Shetlandské ostrovy, které jsou doslova rájem mořských ptáků. Brzká rána strávená na útesech s papuchalky, tereji, alkami a dalšími druhy ptáků byla velkolepá, proto doufám, že se budu moci na ostrovy ještě někdy v budoucnu vrátit.

Střízlík obecný (*Troglodytes troglodytes*)

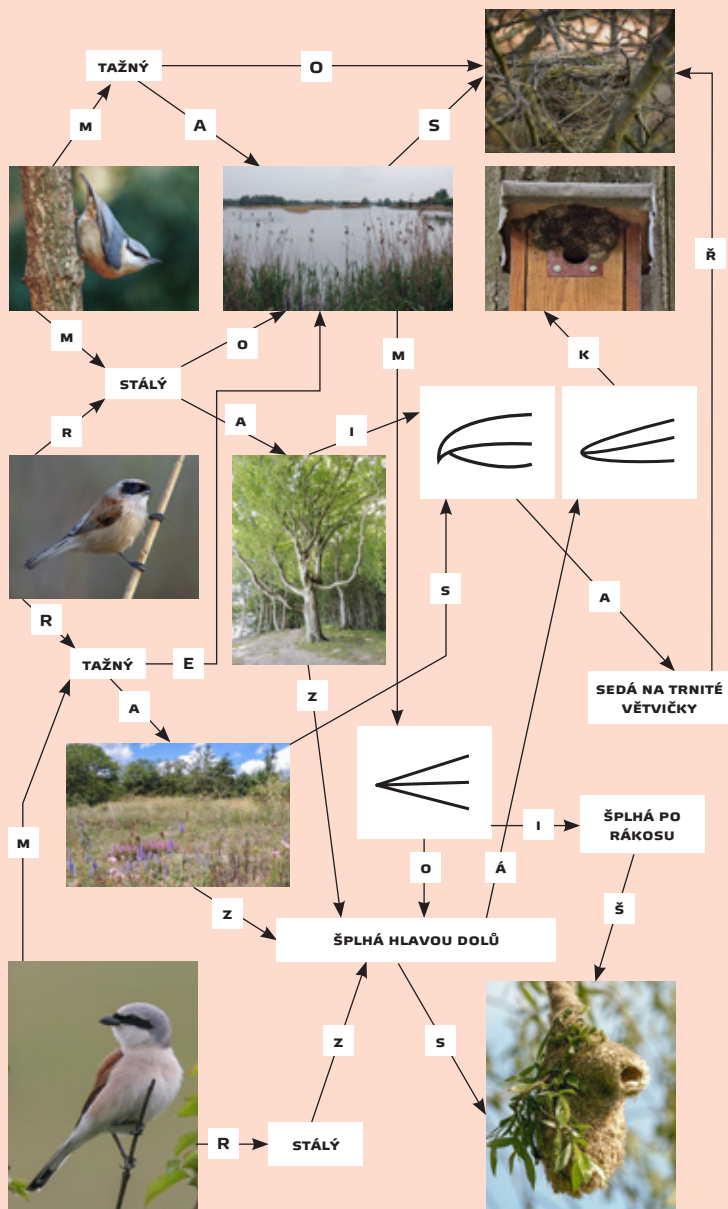

Sněhule severní (*Plectrophenax nivalis*)

Milí kamarádi,

Krásné jaro vám přeje Krůta

Polet' se mnou do přírody

už jste se seznámili s remíšem, masařem i mazákem a páskou přes oko se nenecháte zmást? To je dobře. Je na čase spatřit aspoň dva z nich na vlastní oči a přesvědčit se, že i když jsou si podobní, každý žije úplně jinak.

Nejjednodušší bude pátrání po **brhlíkovi**. Vydejte se za ním kamkoli do lesa nebo do parku. Cestou pozorně poslouchajte. Nejspíš na sebe upozorní flétnovým hvizdem, jako by na vás pískal. Ale mějte i oči otevřené. Pokud jsou v okolí vyvěšené budky, pozorně si je prohlédněte. Nebydlí v nich brhlík? Bahno vám ho prozradí.

Na **tuhyka** si musíte chvilku počkat. Ze svého zimoviště se vrací až během května. Vyhleďte si místo, které by se mu mohlo líbit – louku s růžovými keři či trnky na suchých mezích podél cest. Dívejte se na vyvýšené konce větviček, jestli z nich nevyhlíží kořist. A pokud ho nespátříte, hned to nevzdávejte. Možná ještě nedorazil. Zkuste šťestí třeba o týden později znovu.

S **moudivláčkem** vás čeká opravdové dobrodružství! Je to skrytý obyvatel mokřadů. Hnízdo si staví ve vrbičkách či břízkách podél rybníků i potoků a nalézt ho není vůbec snadné. A opět platí: chodit jako myšky a s nastraženými ušima naslouchat, jestli se neozve jeho hlas. Naposledy s ním můžete na www.rozhlas.cz/hlas. A když se vám to nepodaří? Nevadí! Samo dobrodružství bude jistě stát za to.

Držím palce a pozdravujte ode mě masaře, mazáka a třeba i remíše! A pokud najdete hnízdo, pozorujte ho, prosím, jen zdálky, abyste ptáky nerušili.

Váš Krůta

VĚDĚLI JSTE?

- **Moudivláček** má nejdůmyslněji spletené hnízdo z našich pěvců.

- **Brhlík** leze hlavou dolů a zmenšuje si (zamazává) otvor dutiny bahnem.

NAMALUJTE HRDLIČČE NOVÝ DOMOV

Pták roku 2019 hrdlička divoká mizí z našeho okolí kvůli tomu, že ubývá míst, kde by našla potravu a mohla nerušeně žít. Jak si představujete domov snů pro hrdličku vy? Namalujte mi ho a požádejte rodiče, aby mi obrázky poslali poštou, nebo je vyfotíte a pošlete na e-mail sychrova@birdlife.cz. Z obrázků udělám galerii na sociálních sítích ČSO a ukážu je i hrdličkám.

Předem děkuji a už se na obrázky těším!

Váš Krůta

Ilustrace: e-bay, Jan Hošek, Mike Langman (rsrb-images.com)

Pěnice a křepelka letí o život

Cesta ze zimoviště na hnízdiště je pro tažné ptáky každoročně tou nejtěžší zkouškou. Pro některé z nich se k přirozeným překážkám přidává také pronásledování člověkem. A ten je mnohem krutější a ničivější než kterýkoliv predátor.

Při migraci je v Evropě každoročně zabito 25 milionů ptáků. Jsou zastřeleni, chyceni do pastí či otráveni. Mnozí pro zisk, někteří jenom pro „zábavu“ lovců. Pro ptáky, kteří letí z Afriky do Evropy, je nejnebezpečnější oblast Středomoří na rozhraní tří kontinentů. Ptačí pronásledování se ale bohužel děje všude včetně České republiky, kde pytláci k trávení ptáků používají jed karbofuran.

BirdLife International na nelegální zabíjení upozorňuje prostřednictvím příběhů sedmi druhů ptáků, označených jako Sedm statečných. Jsou jimi čáp bílý, sup mrchožravý, orel královský, včelojed lesní, hrdlička divoká – pták roku 2019. A také pěnice černohlavá a křepelka polní, jejichž příběhy si v tomto článku představíme. Dalším druhům se budeme věnovat v následujících číslech *Ptačího světa*.

Pěnice černohlavá

Tohoto drobného pěvce dobře znáte ze znaku České společnosti ornitologické. „Černohlávek“ zimuje v Africe a na naše území se vrací na přelomu března a dubna, přičemž využívá trasu přes Kypr. Tady na pěnici čekají pytláci, kteří ji loví a prodávají restauracím na nelegální pokrm *ambelopoulia*. Kvůli němu ročně zahynou stovky tisíc ptáků.

Na Kypru se stále ještě používá drastická metoda odchyty pěnic černohlavých na lep

Loví se hlavně na jihovýchodním pobřeží Kypru v oblastech Farmagusta a Dhekelia. Lovci tu používají velké sítě a tyčky se silným lepem. Aby zvýšili šanci na chycení ptáků, využívají elektronické vábničky. Nalákaný pták narazí do tyčky s lepem, a čím víc se snaží osvobodit, tím víc částí těla se mu na tyčku chytá. V nepřírozené poloze s vyvrácenými křídly či nohama trpí mnoho hodin. Pytláci cílí pouze na pěnice a malé pěvce. Pokud se na lep chytne jiný druh, což se děje velmi často, pytláci je jednoduše zabijí a vyhodí. Usmrcují takto například vlny, tuňáky, výřečky a další desítky druhů.

BirdLife Cyprus ve spolupráci s policií prohledává kritická místa lovu a snaží se ho potlačovat. Zároveň pracuje s místními lidmi a představuje jim ptačí druhy jako kyperské národní bohatství, a ne zdroj obživy. Bohužel ze strany turistů dosud poptávka po *ambelopoulii* existuje. Mnozí z nich přitom vůbec nemusí tušit, kolik ptačího utrpení se na jejich talíři skrývá.

Křepelka polní

Pět peněz, pět peněz! Hlas dříve běžné křepelky polní se z naší krajiny ozývá stále méně. Společně s dalšími ptáky zemědělské krajiny přichází o své přirozené prostředí, možnost potravy a hnízdění kvůli intenzivnímu způsobu hospodaření.

Na rozdíl od ostatních hrabavých je křepelka dobrým letcem a dokáže snadno překonat vzdálenost ze zimoviště v Sahelu až do Evropy. Pokud ji ale ve Středomoří nezastaví lovcí. Jedním z míst lovu křepelky je okolí egyptského jezera Burullus v nilské deltě. Lovci na hlavních tahových cestách používají elektronické vábničky, kterými ptáky nalákají a naženou

Drobné křepelky polní sice dokáží překonat Saharu, sítě egyptských pytláků se však pro miliony z nich stávají osudnými

do sítí natažených po pobřeží v délce několik stovek kilometrů. Ptáci nemají šanci se vyhnout a ročně se jich takto chytí miliony.

Egyptští ochránci ze společnosti Nature Conservation Egypt (NCE) se snaží lov regulovat, lobby pytláků je ale silnější. Jedním z dílčích cílů ochránců je zakázat používání elektronických vábniček. Zároveň vzdělávají místní obyvatele a snaží se je zapojit do ochrany ptáků, například jako průvodce po významných lokalitách, a ukázat jim, že se dá užít i jinak než lovem ptáků.

✦ Věra Sychrová

Zapojte se!

V březnu českou veřejnost pobouřily fotografie libanonských pytláků pózujících s mrtvými čápy bílými právě zastřelenými během tahu z Afriky do Evropy. Ptáky, kteří se v celé Evropě těší velké oblibě a tradičně jsou spojováni s nošením dětí, radostí a novým životem, drželi jásající lovcí mrtvé v náručí. Na českých sociálních sítích se informace rychle šířila a lidé se ptali, jak je možné hon na čápy zastavit a jak jim na dálku pomoci.

Prostřednictvím darovacího portálu act-now.flightforsurvival.org může každý z nás přispět na ochranu čápů i dalších druhů pronásledovaných na tahu. Vybrané peníze jdou ochranným organizacím, které působí přímo na krizových místech lovu a aktivně proti lovcům a pytlákům bojují. Pomozte, dokud je čas. Pokud chcete zjistit více o kampani Let o život, navštivte webovou stránku www.flightforsurvival.org. Příběhy Sedmi statečných najdete také na sociálních sítích pod hashtagem **#FlightforSurvival**, na facebookové stránce [fb.com/birdlife.europe](https://www.facebook.com/birdlife.europe) a Instagramu [@birdlife.europe](https://www.instagram.com/birdlife.europe). Mimo jiné zjistíte, jak svůj tah ze Sahelu do Evropy zvládla hrdlička divoká, pták roku 2019. Za každý váš příspěvek děkujeme.

Fotografie: Tomáš Grim | Layout: Libor Vaicenbacher

Není podobnost jako podobnost: originály (jistě) a jejich napodobeniny (jistě, údajně i zdánlivě: viz hlavní text) v říši opeřenců. **Horní dva řádky po dvojicích zleva doprava:** krahujec obecný (*Accipiter nisus*) (Wadi Ya'alon, Izrael) a jej napodobující kukačka obecná (*Cuculus canorus*) (samec) (Gbelce, Slovensko); poštolka obecná (*Falco tinnunculus*) (Dublin, Irsko) a ji údajně napodobující rezavá morfa samice kukačky (Utula, Finsko); žadonící mláděta rákosníka obecného (*Acrocephalus scirpaceus*) (Lužice, ČR) a žadonící mládě kukačky v hnízdě tohoto hostitele (Mutěnice, ČR); žadonící čerstvě vylíhlé mládě rehka zahradního (*Phoenicurus phoenicurus*) a žadonící čerstvě vylíhlé mládě kukačky v hnízdě tohoto hostitele (oba záběry Utula, Finsko); čerstvě vylétlé mládě rehka zahradního (na hřbetě má telemetrickou vysílačku) a čerstvě vylétlé mládě kukačky vychované v hnízdě tohoto hostitele (oba záběry Utula, Finsko). **Prostřední řádek:** snůška rehka zahradního s vejcem kukačky (vpravo nahoře) (Utula, Finsko); snůška rákosníka obecného s vejcem kukačky (vlevo nahoře) (Lužice, ČR); snůška rákosníka velkého (*Acrocephalus arundinaceus*) s vejcem kukačky (vpravo) (Mutěnice, ČR); snůška rákosníka velkého s dvěma vejci kukačky (dvě horní vejce) (Gbelce, Slovensko); snůška rákosníka zpěvného (*Acrocephalus palustris*) s vejcem kukačky (nahore) (Lužice, ČR). **Dolní dva řádky po dvojicích zleva doprava:** tyran benteví (*Pitangus sulphuratus*) (Pantanal, Brazílie) a jej údajně napodobující tyran rezavokřídlý (*Myiozetetes cayanensis*) (Pirenópolis, Brazílie); tyran velkozobý (*Megarhynchus pitangua*) (Dominical, Kostarika) a jej údajně napodobující tyran pospolitý (*Myiozetetes similis*) (Tikal, Guatemala); strakapoud americký (*Leuconotopicus villosus*) a jej údajně napodobující strakapoud osikový (*Dryobates pubescens*) (oba záběry New York, USA); drongo africký (*Dicrurus adsimilis*) (NP Kruger, Jihoafrická republika) a jej údajně napodobující lejsek černolesklý (*Melaenornis pammellaina*) (Imfolozi, Jihoafrická republika); kos černý (*Turdus merula*) (Waitomo, Nový Zéland) a jemu blízce zcela nepříbuzný kos *Turdus similimus* (zatím bez českého druhového jména) (Kodaikanal, Indie).

Podoba čistě nenáhodná

Jak ptáci švindlují svým vzhledem?

Scéna první: supíme do prudkého krpálu. Od rozbahněné sumaterské stezky, pijavek vlajících kolem kotníků a potu crčícího do očí moji pozornost doslova v okamžiku ukradne had ležící přes stezku. Po marném pokusu o skok do dále koukám pozorněji – žádný had, jen hadovitě zkroucená liána! Kolega na to: „No jasně, tyhleto mimikry člověka popletou.“ Scéna druhá: nad lednickou rákosinou se mihnul pták, shora šedý, zdola příčně proužkovaný, oko žluté, a do rákosníků jako když střelí. Krahujec? Kukačka? Těžko říct... a o to právě jde! Obě scény spojuje téma podobnosti, šalby a omylu – a jen o málokterém přírodním jevu mají lidé tak mylné představy jako právě o něm.

Šalebná podobnost brání dospělou kukačku...

Než se dostaneme k tomu, proč podobnost tvaru hada a liány či zbarvení lelka a kůry není „mimikry“, jak se běžně a mylně laikové domnívají, podívejme se na skutečné mimikry. Třeba aktéry druhé scény.

Podobnost krahujce a kukačky (viz úvodní tabule) je právem proslulá: zmate začínajícího ptáčkaře a nakonec i zkušený birder nemusí mít v určení jasno, pokud třeba zahlédne kukačku (nebo krahujce?) jen krátce periferním viděním. „Cílem“ konvergence – vzniku podobnosti u nepříbuzných druhů – ale jistě nebyla škodolibost k zájemcům o přírodu, kteří si podobné druhy pletou. „Cílem“ konvergence bylo, aby si kukačku a krahujce pletli hostitelé. Proč? Krahujec pro drobné pěvce, včetně hostitelů kukačky, představuje smrtelné nebezpečí. Nejlepší obranou je proto útek.

Zbarvení kukačky parazituje na reakci jejích hostitelů vůči smrtonosnému krahujci. Ilustruje tím základní princip mimikry. Různých typů mimikry jsou desítky¹, ale vždy zahrnují trojici účastníků: model, mimetik a operátor. Princip mimikry je vždy následující: mimetik napodobuje model, takže operátor reaguje na mimetika, jako kdyby mimetik byl model, v důsledku čehož mimetik zvyšuje svůj reprodukční úspěch. Třeba kukačka (mimetik) napodobuje krahujce (model), takže rákosník (operátor) reaguje na kukačku, jako kdyby kukačka byla krahujec, v důsledku čehož kukačka zvyšuje svůj reprodukční úspěch. Jak? Tím, že rákosník obecný na kukačku u hnízda neútočí (tak jako neútočí na krahujce), jedná ku prospěchu kukačky a ke škodě sobě.

Hostitel se samozřejmě chová hloupě (v anglické odborné literatuře se ostatně operátorovi říká také „dupe“, tedy trouba, moula, hlupáček): *dospělá kukačka dospělému hostiteli nemůže nijak ublížit – dospělý*

Na první zběžný pohled na tomto záběru nic není – a přesně o to v krypsi jde. Kryptické zbarvení švindluje implicitním sdělením „Tady nic zajímavého není, běžte se ochomýtat někam jím.“. Třeba tohle hnízdo, dá-li se důlek s vejcem uprostřed snímku takto označit, rybáka dlouhoocasého (Sterna paradisaea) prostě říká „Nejsem!“. Solovecké ostrovy, Rusko.

Lstivé predátory může kořist přelstít nejen svou nenápadností. Arzenál triků zahrnuje i tzv. disruptivní zbarvení, které rozbíjí obrysy a znesnadňuje tím rozpoznání obrysů kořisti. Tady se nám „rozbil“ skřivan růžkatý (Eremophila bilopha). Ilustruje hned tři různé triky zároveň: krypsi (zbarvení hřbetu), protistín (břicho světlejší vůči hřbetu) a disruptivní zbarvení (hlava, krk a hrud). Anebo je strakaté zbarvení přední části těla dílem pohlavního výběru? Nevíme :-). Pláně Meshar Se'ifim, Izrael.

pěvce nežere. Kukačka švindluje a chrání se před tím, aby jí hostitelé nevyprášili „kožich“. Kukačka je tedy pestřenkou ptačího světa: obranné mimikry, kdy neškodné zvíře napodobuje zvíře nebezpečné (pestřenka vosu, včelu apod.) a tím odradí potenciálního útočníka, se u obou označují jako batesovské.

Foto: Tomáš Grim

Foto: Tomáš Grim

Foto: Tomáš Grim

Hra na schovávanou ve všech podobách: kryptická vejce, kryptická hnízda ani kryptičtí dospělci lindušky lesní (*Anthus trivialis*) k sobě pozornost zrovna nepřitahují. Bzenec, ČR.

... nebo její vejce?

Jenže to může být i jinak. Co když kukačka nechrání sama sebe, ale „snaží se“ hostitele od hnízda odehnat? To by mohlo platit na malé ustrašené hostitele, jako je právě slaboučký rákosník obecný. Jaká je ale výhoda pro kukačku, když jí takové tintítko těžko může fyzicky ublížit? Výhoda je zásadní: rákosník obecný odmítne její vejce jen tehdy, když přistihne parazitku na hnízdě.

Podobnost opeření kukačka–krahujec tedy nemusí chránit (jen) kukaččího *dospělce* (aby jej hostitel fyzicky nenapadal), ale může chránit (především) kukaččí *vejce* (aby jej hostitel neodmítl). A může to být ještě jinak: nenapodobuje kukačka krahujce proto, aby chránila sama sebe právě před krahujcem? Krahujec krahujce nežere. A skutečně: kukačka je v potravě krahujců a jestřábů zastoupena mnohem méně, než bychom očekávali z její početnosti v potravní nabídce krahujcovitých dravců.

Tyto tři možnosti se navzájem nevylučují. Navíc mohou platit do různé míry v různých populacích a různých fázích závodu ve zbrojení mezi parazitem a hostitelem. Tato motanice variant pěkně ilustruje, jak těžké je rozklíčovat i zdánlivě prostý jev, že kukačka se podobá krahujci.

A to je teprve začátek...

Kukačka – ptačí axolotl?

Samec a samice kukačky jsou si dost podobní (z dálky nerozlišitelní), ale některé samice vypadají naprosto odlišně: jsou celé rezavé. Tradičně se předpokládá, že šedá morfa samice kukačky napodobuje samce krahujce a rezavá morfa napodobuje samici poštolky obecné. Na první pohled se podobají – a od toho už je jen krůček k mentálnímu zkratu, že „rezavá kukačka napodobuje poštolku“. Podobnost samozřejmě neznamená vůbec nic, dokud neověříme, jaký má vliv na předpokládané účastníky údajného mimikry.

Pozorovat přirozená setkání mezi kukačkou a pěvcí je práce na opravdu dlouho. Takže jsou to experimenty s vycpaninami, které nám opakovaně potvrdily, že zbarvení šedé morfy skutečně představuje krahujčí mimikry: hostitelé i nehostitelé si šedou kukačku s krahujcem pletou. Jenže u poštolčího mimikry to dopadlo neočekávaně jinak: např. vrabci (domácí i polní), kteří nejsou hostiteli kukačky, a měli by se tedy v první řadě nechat poštolčím mimikry obalamutit, si rezavou kukačku s poštolkou nepletli.

Co to má znamenat? Hostitelé rozpoznávají kukačku a krahujce od jiných návštěvníků u hnízda podle dvou znaků: žlutých očí a proužkování na spodině těla (a pletou si kukačku s krahujcem právě proto, že mají tyto znaky stejné). Podívejme se pořádně: rezavá samice kukačky má žlutou duhovku a proužkovanou spodinu těla (tj. čáry běží příčně), ale poštolka má duhovku černou a spodinu těla žíhanou (tj. protáhlé skvrny běží podélně). Není divu, že vrabci se šedé kukačky bojí (prchají před ní jako před krahujcem), ale rezavou samici kukačky ignorují (podobně jako vycpaninu neškodné kontrolní hrdličky zahravní). Přitom údajný model pro rezavou samici kukačky, tedy poštolka, ve vrabcích vyvolává strach. Vrabci se ale bojí poštolky méně než krahujce, což dává smysl: zatímco krahujec je specializovaný likvidátor malých pěvců, poštolka loví pěvecky jen vzácně. Všechno tedy do sebe pěkně zapadá – kromě představy, že rezavá kukačka napodobuje poštolku.

Jak si tedy vysvětlit rezavou morfu kukačky? Pozorný pohled ihned ukazuje, že rezavá kukačka jako by z oka vypadla mladé kukačce, doslova od hlavy po paty (viz šat po vyvedení z hnízda, který může nabývat různých odstínů, včetně silně rezavých). Nejprostší vysvětlení tedy zní, že rezavá samice kukačky si zachovává „larvální“ (tedy mláděcí) znaky do dospělosti i v době, když šedá morfa samice už přepereila do dospělého šatu. Rezavá samice kukačky je něco jako axolotl.

Bystrozraký hostitel postižen „mláděcí slepotou“

Hostitelé kukačky často prohlédnou švindl nastražený dospělou kukačkou (viz nahoře) i jejím vejcem (viz dole). Proto je tak šokující jejich slepota vůči vzhledu mláďat: na rozdíl od vzhledově blufujících dospělců i vajec dává kukaččí mládě zřetelně najevo „Jsem jiná!“ od vylíhnutí až po vyvedení všemi myslitelnými způsoby – zbarvením zobáku, kůže i opeření, žadonícím hlasem, velikostí i chováním (kukačka vytlačuje ostatní „sourozence“, vlastní potomci ne), dokonce i pachem (viz obranná smradlavá látka vyráběná kukačkou). Všechno marno, hostitel to nevnímá a kukačku zpitoměle krmí ještě víc než vlastní potomky!

Jen vzácně se mláďata hostitele a parazita podobají, a to nejspíš náhodou. Velký počet hostitelů kukačky totiž znamená, že dřív nebo později se kukaččí mládě svým vzhledem náhodou „trefí“ do podoby mláďat hostitele, tak jako se náhodou „trefí“ do výhry naivní trouba, který sází v loterii (a dává tak svůj osud do rukou čistě náhody). Pro náhodnou podobnost, což samozřejmě není žádné mimikry, ale prostá vzhledová „ruská ruleta“, svědčí i to, že vzhled mláďete kukačky se neliší mezi různými hostiteli, kteří se naopak liší ve vzhledu svých mláďat nepřehlédnutelně. Navíc tato podoba trvá jen krátce po vylíhnutí (srovnejte si situaci u reha zahravního a rákosníka obecného, úvodní tabule).

Proč? Možná už víme...²

Jako vejce vejci... jiného druhu

Jsme na jižní Moravě, koukáme do parazitovaného hnízda rákosníka obecného a „Mimikry kuku teda nic moc!“. Kuku-vejce se spíš podobá vejci rákosníka velkého než obecného. Tento nesoulad dává smysl ve světle historických změn početnosti obou hostitelů.

Rákosník velký byl na jihomoravských rybnících početným druhem a kukačka jej upřednostňovala – vychová totiž její mládě lépe než rákosník obecný. Jenže v druhé polovině 20. století se rákosník velký z rybníků přesunul do Červené knihy. Kukačce se nabýzely dvě možnosti: přesedlat na jiného hostitele, nebo vyhnout. Vyhrála první možnost. Proto ono relativně špatné mimikry kukaččích vajec, která nacházíme v hnízdech rákosníka obecného. Dokonce i chemicky se tato vejce víc podobají vejcům rákosníka velkého než obecných. Kukaččí vejce bývají věrnější u jiných hostitelů (viz úvodní tabule, prostřední řádek). Zpravidla platí „čím víc hostitel odmítal cizí vejce, tím lepší je dnes kukaččí mimikry“.

Kuku-vejce jsou ukázkou tzv. agresivního mimikry: nebezpečný tvor se „přetvařuje“ jako neškodný, a tím si otevírá bránu k využívání hosti-

tele. Kuku-vejce říká: „Jsem tvoje vejce, milý hostiteli, starej se!“ Zatímco dospěláček batesovské mimikry pomáhá kukačce hostitele zastrašit, agresivní vaječné mimikry ji pomáhá hostitele přilákat k péči o její potomstvo.

Proč se nepřibuzní opeřenci podobají?

Že se blízké příbuzné druhy navzájem podobají, není žádná záhada – je to nevyhnutelný důsledek blízké příbuznosti. Blízcí příbuzní zdědili od svého nedávného společného předka stejné znaky a zatím se nestačili odlišit (a pokud žijí v podobných podmínkách, nejspíš se hned tak ani neodliší, přinejmenším ne ve znacích, které nemá v merku pohlavní výběr). Jak si ale vysvětlit, že i některé jen vzdáleně příbuzné druhy, které nejsou hnízdními parazity, jako by si z oka vypadly (úvodní tabule, dolní dva řádky)?

Do očí bijícím příkladem jsou někteří neotropičtí tyrani – celá řada nepřibuzných druhů (mnohé pocházejí dokonce z různých rodů) jsou ptáčkařskou noční můrou (pokud své id „neprokecnou“ – mají totiž velmi odlišné hlasové projevy). Jsou jeden jak druhý: spodina žlutá, hřbet hnědý, křídlo narezlé, černá maska lemovaná bílým nadočním proužkem a bílou bradou.

Nebo dvojice strakapoudů, které potkáme po téměř celé Severní Americe: strakapoud osikový vypadá jako dokonalá kopie strakapouda amerického, jen podstatně zmenšená. Dříve byly oba druhy řazeny do stejného rodu (*Picoides*), než se ukázalo, že si zas tak příbuzní nejsou: patří dokonce do různých rodů. S. osikový je blíž příbuzný našemu s. malému (*Dryobates minor*), kterému se podobá málo, než s. americkému, kterému se podobá dokonale.

Třetí příklad z mnoha desítek dalších možných: lejssek černošklý působí jako věrná kopie dronga afrického, a to náleží do různých čeledí! Na riziko záměny upozorňují i určovací terénní příručky. Co za tím vězí?

S možným vysvětlením vyrukoval nedávno (2014) americký biolog Richard Prum (je fér doplnit, že s podobnými idejemi už přišli legendy světové ornitologie Alfred Russel Wallace, Jürgen Haffer či Jared Diamond). Podle Prumovy koncepce „mezidruhového sociálně dominantního mimikry“ tělesně menší podřízený druh napodobuje svým vzhledem tělesně větší nadřízeného nepřibuzného konkurenta. Větší model z dálky mylně odhadne malého mimetika jako příslušníka svého druhu, přecení tak jeho rváčské schopnosti a místo odehnání jej bude respektovat. Druhy se ovšem musejí vyskytovat společně. A to sedí: všimněte si ostatně, odkud pocházejí záběry párů „model–mimetik“.

Na páru drongo–lejssek je pikantní, že drongo je geniální ukázkou mimikry sám o sobě: používá nejen svůj vlastní varovný hlas, ale navíc napodobuje varovné volání jiných ptáků, a dokonce i savců – surikat. Pomocí tohoto podvodu je dokáže odplašit od jimi ulovené potravy: zahlásí „Pozor, orel!“, surikaty prchají do skrytu svých nor, a než jim dojde, že v dohledu žádný orel není, tak už není v dohledu ani kořist, kterou si ulovily – mezitím ji zhltnul drongo. Doporučená filmografie: *Afrika* (BBC, 2013, díl 1.).

Pro příklad konvergence nemusíme chodit do exotických končin: ani „obyčejný“ kos černý není to, co se zdálo. Až nedávné molekulární studie ukázaly, že jeden z nejlépe (?) prozkoumaných ptáků světa je ve skutečnosti shluk blízké nepřibuzných druhů, které se podobají jen díky konvergentní evoluci černého zbarvení a žlutých zobáků samců...

„Same same but different“

Proslulá hláška, kterou Thajci balamutí turisty, dokonale vystihuje podstatu mimikry. To nabývá tolika podob, že už jen výčet nálepek, které se používají k popisu různých forem mimikry, by téměř vyčerpal slovní limit tohoto článku (třeba agresivnímu mimikry se někdy říká peckhamovská mímeze... atd.).¹ Raději tedy už jen odkážu na pár pozoruhodných příkladů popsanych jinde.

Mláděta kukačky východní (*Hierococcyx hypertythrus*) si nechávají na křídlech narůst další „zobáčky“. To jsem se nezbláznil, jen ta kukačka má zespod křídel holou kůži, barvou mimetizující její vlastní zobák. Hostitelé se kůži snaží omylem nakrmit, čímž potvrzují, že jde o mimikry.³

Mimikry se dá i naučit. Akustické mimikry má mnoho podob, nejen rákosníka zpěvného, který v buření za stodolou zpívá soundtrack celých tuctů afrických druhů ptáků, které nakopíroval cestou ze zimoviště. Třeba když se takové mládě australské kukačky bronzové (*Chalcites basalis*) učí žadonící hlasy hostitelských mláďat až poté, co je vytlačilo z hnízda – to jsem se taky nezbláznil, to se děje.⁴ Že to mimikry vzniká v posledku proto, že samicke hostitele zpívá svým vejcím, pak už snad ani nepřekvapí...⁵

Foto: Tomáš Grim

Podivný vrchol přelomené palmy na břehu řeky nám začal před očima „pučet“, než nám došlo, že potu obecný (*Nyctibius griseus*), který se celou dobu tvářil jako kus dřeva, zakrývá mládě, předtím úplně překryté peřím rodiče. Kolik očí se na nás dívá v tropickém lese? Rezervace Cuyabeno, provincie Sucumbios, Ekvádor.

.....

Ted' už jen jedno mimetické varování: pokud vám budou dva přírodní objekty připadat nepodobné, vzpomeňte si, že ženy vidí barvy mužům neviditelné – broskvová, lososová a lila, to vše prý existuje. A ptáci vidí dokonce ještě lépe než ženy! Vidí i v UV světle: dvě zcela nepodobná vejce (nebo cokoli jiného...) dvou druhů může být mimikry, pokud hostitele zajímá především UV světlo, jen my to nevidíme. A dvě zcela podobná vejce (nebo cokoli jiného...) dvou druhů není nutně mimikry: v přírodě se nakonec podobá leccos leccemu. Zvlášť vejce jsou napříč celou ptačí diverzitou mimořádně neproměnlivá, a proto si podobná tak jako tak (jak už jsem vysvětlil v článku⁶, na který tento navazuje).

Není všechno mimikry, co se podobá

Důvodů k podobnosti je víc než jen mimikry. Třeba krypte. Vzpomeňme bělokura horského: sněhy tají, jeho bělostný zimní šat jej před zraky krvelačnicků chrání méně a méně, výměna peří je pomalá... Co teď? Samci bělokura horského, kteří pelichají se zpožděním asi měsíc po samicích, se válejí v prachu a špiní si peří.⁷ Napodobují tím podklad neživý (písek, hlína, kameny) i živý (listy, mech, lišejníky) úplně stejně, jako když „britské oddíly začaly nosit khaki uniformy poté, co řada vojáků padla v jižní Africe za obět dalekonosným puškám“⁸.

Foto: Tomáš Grim

Dívat se na stejné krypticky zbarvené zvíře z dálky a zblízka, to jsou dva různé světy: při blízkém setkání vnímavého pozorovatele ohromí, jak jsou z dálky „nudní“ UHP ve skutečnosti detailně, precizně a překrásně vybarvení. Obzvláště bahňáci, třeba zde bekasina jihoamerická (*Gallinago paraguanae magellanica*). Ushuaia, Ohňová země, Argentina.

Foto: Tomáš Grim

Kryptické zbarvení či chování zvyšuje šance, že pták zůstane pro pozorovatele jen neidentifikovaným létajícím předmětem (UFO). Lelek lesní (*Caprimulgus europaeus*) sází nejen na dokonalé kryptické zbarvení – snad jako pojistka proti všetečným predátorům působí i jeho jedinečný zvyk sedávat na „deništi“ podél větve. V tomto případě efekt ještě vylepšují větve, které nabourávají lelkovu siluetu. Utula, Finsko.

Foto: Tomáš Grim

Raději dvakrát měřit, než se nechat sežrat: krypticky zbarvený jespák bojovný (*Calidris pugnax*) má ve výbavě i protistín, tutovka to ale není – pořád se vyplatí vyhlížet potenciální „kořistníky“. KM 20, Eilat, Izrael.

Zbarvení bělokura je ze stejného ranku jevů jako znenápadňující zbarvení peří budníčka splývajícího s listím, lelka s větví či dytíka s písčitou pustinou, tedy zbarvení *kryptické*. Pokud někdo z vás jen na okamžik propadl bludné představě, že bělokuří zbarvení je mimikry („protože se tady něco napodobuje, přece!“), spěchám poukázat, že už to ani nemůže být víc jinak, protože:

Krypse je opak mimikry

Krypse lze „Tady nic zajímavého není...“. Mimikry lze úplně jinak: „Pozor! Jsem tady!“ (příčímž tu „je“ někdo úplně jiný). Podstatné není, že mimikry někdy sděluje „Uteč!“ a jindy „Starej se!“. Podstatné je, že mimikry není totéž co krypse: tato chybná představa je horký kandidát na vítěze žebříčku „nejoblíbenější laický omyl o biologii“.

Smysly každého živočicha bombarduje řada vjemů: *informace* (ty potřebujeme, těm věnujeme pozornost) a *šum* (vše nepodstatné, to je třeba odfiltrovat a ignorovat). Evoluce vede k tomu, že smysly každého živočicha maximalizují poměr „informace : šum“, tedy příjem informací na úkor šumu (představte si opak... katastrofa). Jak to souvisí s tématem tohoto článku? Nejúžejí, jak je to vůbec možné: krypse totiž poměr informace : šum *minimalizuje* („Tady nic hodného pozornosti není...“), zatímco mimikry poměr informace : šum *maximalizuje* („Pozor!“). To jsou učebnicové definice těchto pojmů. Proto je mimikry opakem kypse.

To neznamená, že stejné zvíře nemůže zároveň ilustrovat mimikry i kypsi: kukačka je učebnicový batesovský mimetik (krahující mimikry) s kryptickým chováním (introvertní povaha kukačky k jejímu odhalení moc nepřispívá). A vzorem k napodobení nemusí být jiný operec: mláďata amazonské kotingy popelavé (*Laniocera hypopyrra*) batesovsky klamným zjevem i pohyby až neuvěřitelně připomínají tlupu místních aposematických (varovně zbarvených a jedovatých) housenek⁹, ostatně podívejte se: <http://youtu.be/mkRmMQ-xBuo>. A stejně jako u mimikry i u kypse lze tomu štěstíčku vyjít naproti: samice křepelky japonské (*Coturnix japonica*) hledají pro svá vejce podklad, který nejlépe odpovídá zbarvení podkladu a skrvnitosti jejich vajec. Takový individuální výběr neumí ani kukačka.

Podobnosti a rozdílnosti organismů a jejich znaků jsou to nejjednodušší téma v biologii vůbec: bez rozklíčování jejich příčin bychom totiž např. nevěděli ani to, k jakému druhu který jedinec náleží! A teprve až když víme, jak je kdo komu příbuzný, můžeme vůbec začít mluvit o mimikry. Nebo zjistit, že starý známý (?) kos černý má dost jiné rozšíření, než se uvádělo.

Poučení závěrem? Proč ne: co je či není mimikry, kypse či něco úplně jiného a co kdo napodobuje (pokud vůbec něco), nelze nikdy říct jen užaslým zíráním na přírodu a dojmologickými připodobňováními (jak se dělo po většinu historie biologie včetně ornitologie); bez pečlivě promyšlených pokusů jsou naše představy jen hypotézami a často pouhými bludy.

Literatura

- 1 Komárek S. 2000: *Mimikry, aposematismus a příbuzné jevy. Mimetismus v přírodě a vývoj jeho poznání*. Vesmír, Praha.
- 2 Grim T. 2010: *Kukačka obecná – Pták roku 2010*. ČSO, Praha.
- 3 Grim T. 2005: Mláďata kukačky malajské žadoní pomocí křídél. Vesmír 84(9): 512.
- 4 Grim T. 2010: Jak a proč se učí mimikry? Podobnost je v oku pozorovatele. Vesmír 89(1): 38–39.
- 5 Grim T. 2013: Učelnivá embrya. Proč zpívá ptačí samička svým vejcím? Vesmír 92(9): 488–489.
- 6 Grim T. 2017: Jako vejce vejci? Ptačí svět 24(4): 18–22.
- 7 Lyon B. & Montgomerie R. 2004: Dirty little secrets. Natural History 113(5): 18–22.
- 8 Richardson D. 2005: *Neviditelné vojenské letouny*. Svojtka & Co., Praha.
- 9 Mikula P. 2015: Fascinující batesovské mimikry vtákov. Vesmír 94(4): 192.

Tomáš Grim | je v současné době ptáčkářem na volné noze a této „profesi“ navrhuje říkat „freebird“. Je spoluautorem a spolueditorem první slovenské Ornitologické příručky a spoluautorem knihy o kukačce, která vyšla ve čtyřech jazycích a získala cenu „Nejlepší ptačí kniha roku 2017“ (2. místo; uděluje časopis British Birds a British Trust for Ornithology).

Virus západonilské horečky ohrožuje v Česku dravce, zejména jestřáby

Ve spolupráci se sokolníky a veterinárními lékaři prokázali pracovníci laboratoře medicínské zoologie Ústavu biologie obratlovců AV ČR, že úhyn dvou sokolnických jestřábů na jižní Moravě v roce 2017 byl způsoben virem západonilské horečky (West Nile virus, WNV) specifické genomické linie 2 (WNV-2), a nález byl záhy uveřejněn¹. V následujícím roce však již byly hlášeny četné případy této smrtelné nemoci u jestřábů jak sokolnických (na Moravě, ale i v Čechách včetně Prahy), tak i volně žijících (zatím pouze na jižní Moravě). V naší laboratoři jsme vyšetřili celkem 23 dravců uhynulých s nervovými příznaky

Foto: Jiří Bohdal (naturfoto.cz)

Virem západonilské horečky se jestřábi obecní, kteří jsou k němu nejvímovější, nakazí nejčastěji od infikovaného komára nebo pozřením nakažené kořisti

v roce 2018 a nákazu WNV jsme prokázali u 17 jestřábů (5 z nich byli divocí ptáci), 2 krahujců (oba divocí), 1 raroha velkého (z chovu), 1 orla skalního (z chovu) a 1 káně Harrisovy. Podobné případy hynutí dravců po naze WNV byly nedávno zaznamenány i v Maďarsku, Rakousku a na Slovensku (v Polsku a Německu zatím ne), takže tato epidemie je zřejmě na postupu střední Evropou.

Obecně WNV cirkuluje v přírodě mezi komáry a volně žijícími ptáky, ale u většiny evropských ptačích druhů onemocnění nevyvolává. Pouze někteří ptáci jsou na infekci WNV velmi citliví, například dravci a mezi nimi zejména jestřábi, kteří mohou onemocnět zánětem mozku, mají přitom velmi výrazné neurologické příznaky a po krátké době hynou v křečích. Dravci se mohou nakazit nejen od infekčních komárů, ale i pozřením nakažené kořisti či kadaverů. Specifická léčba západonilské horečky neexistuje. Použití zahraniční koňské vakcíny proti WNV je pro prevenci nákazy u volně žijících dravců spíše jen teoretické, u dravců v chovech však může pomoci.

Při nálezů umírajícího jestřába či jiného dravce s podezřením na WNV infekci je nutno zachovat zvýšenou opatrnost: používat rukavice, a především nepokoušet se uhynulý kus pitvat. Ke stanovení diagnózy je nutno kadaver zaslat do specializované laboratoře. WNV je totiž nebezpečný i pro člověka. Na jižní Moravě byly v roce 2018 hlášeny dva případy západonilské horečky u lidí, pravděpodobně po štípnutí infekčním komárem – jedna pacientka dokonce zemřela. Nemoc však může být přenosná i po kontaktu s uhynulými dravci.

Na výzkumu spolupracovali: M. Tomešek, M. Kosina, S. Šikutová, P. Straková, I. Rudolf, H. Vaidlová, P. Hájková, O. Semecký, E. Nejmanová, Š. Krejčí, J. Sedláček, V. Vrážel, K. Tomešek a J. Kundera.

Zdeněk Hubálek, Ústav biologie obratlovců AV ČR Brno

¹ Hubálek Z. a kol. 2018: Vector-borne and Zoonotic Diseases 18: 624-627.

Tajuplní obyvatelé dutin v ohrožení

Stromy, především ty starší, jsou v naší krajině nepostradatelné pro život mnoha druhů ptáků. Snadno si vybavíme tesajícího datla, dravčí hnízdo vysoko ve větvích či akrobatické kousky brhlíků. Vzrostlé dřeviny v lesích, zahradách, parcích či kolem vodotečí a vodních ploch však od pradávna hostí i další, mnohem méně nápadné nájemníky.

Netopýři osidlují především listnaté stromy (dub, buk, olše, topol, jasan, javor klen, jilm, břízu apod.), mimo lesní prostředí využívají často také lípy a jírovce nebo i exotické dřeviny v parcích (platan, pajasán a další). Jelikož si nedokáží svůj úkryt sami vytvořit, používají dutiny vytesané strakapoudy, prostory vzniklé vyhníváním, praskliny v kmenech způsobené mrazem či úderem blesku nebo štěrbinu za

Foto: Jaroslav Červený

Netopýr rezavý (Nyctalus noctula) v úkrytu pod kůrou stromu

uvolněnou kůrou. Netopýři, podobně jako někteří ptáci, mohou obývat i stromy již mrtvé a suché. Stromové úkryty jsou těmito pozoruhodnými živočichy osidlovány v průběhu celého roku, nejčastěji v době odchovu mláďat či během jarních a podzimních přeletů, některé druhy zde i zimují (například netopýr rezavý). V dutinách se podle druhu netopýra můžeme setkat s jednotlivými zvířaty, menšími skupinkami nebo třeba i stovkami zimujících jedinců. Avšak právě staré stromy s přirozeně vzniklými úkryty jsou dnes ve velkém ohrožení. Tato významná útočiště netopýrů, ptáků i dalších živočichů jsou mnohdy nešetně likvidována. Vzpomeňme například rozsáhlé „úpravy“ starých alejí kolem silnic či častá kácení v městských parcích nebo kolem vodních toků.

Na tuto problematiku se proto nyní intenzivněji zaměřuje také Česká společnost pro ochranu netopýrů (ČESON). K tématu jsme vytvořili webové stránky věnované šetrným postupům při údržbě zeleně v parcích, zahradách či městských lesích (vestrome.sousednetopyr.cz). Součástí webu je také online databáze stromů s potvrzeným výskytem netopýrů. Odborníci i laici sem mohou jednoduše vkládat vlastní pozorování a vyhledávat jednotlivé nálezy, kromě existujících úkrytů lze zaznamenávat i ty nedávno zaniklé. Věříme, že nashromážděné údaje napomohou k účinnější ochraně stromových úkrytů a jejich okřídlených nájemníků při plánovaných revitalizacích a kácení zeleně (nejen v parcích).

Staré stromy jsou nenahraditelné, pomozte je společně chránit – pro netopýry, pro ptáky a pro lidi! Zjistíte-li přítomnost netopýrů ve stromě, zadejte, prosím, údaje do naší databáze na stránce: vestrome.sousednetopyr.cz/dbukryty/. Děkujeme!

Olga Růžicková a Eva Cepáková

Ilustrace: Jan Hošek

Červené šipky ukazují místa, která mohou osidlovat netopýři

Mojí prací je prosazování zájmů přírody

Rozhovor s Arielem Brunnerem

Podle LobbyControl se každý den snaží ovlivnit politiky Evropské unie 25 tisíc lobbistů. Jedním z nich je Ariel Brunner. Jako vedoucí oddělení politik evropské kanceláře v neziskové organizaci BirdLife International bojuje za ochranu životního prostředí. Povídali jsme si o zvláštních zájmech, penězích, nadšení a snu o porouchaném výťahu.

Lobbisté obvykle nemívají dobrou pověst. Tušíte proč?

Víte, v Bruselu jsem často svědkem velmi, ale opravdu velmi agresivního korporátního lobbování. Ale prosazování vlastních zájmů je zcela odlišná hra než prosazování zájmů ptáků a přírody, jak to děláme já a můj tým. Je nezbytné, aby si lidé uvědomili, že demokracie se jen tak neděje. Aby politická mašinerie pracovala správně, musí mít státní úředníci k dispozici informace založené na základě vědeckých důkazů a veřejného mínění a nemohou rozhodovat jen pod tlakem firemních zájmů.

Co si pod tím máme představit?

To, o co se snažíme, je vlastně velmi jednoduché. Dáváme dohromady znalosti nezávislých vědců, závěry občanské vědy a názory neziskových organizací, abychom zformovali politické návrhy. Musíme vysvětlit všechny informace v pravý čas správným lidem a podložit je pádnými důkazy. Stručně řečeno umožňujeme demokratický proces.

Aby konopky žlutozobé našly potravu v zemědělské krajině – i o to se stará Ariel Brunner na celoevropské úrovni

Při svém nabitém programu se Ariel Brunner snaží najít si čas i na ptáky

Musí být lobbista přesvědčen o své věci, aby byl úspěšný?

V našem případě ano. My politiky neuplácíme. Neposíláme traktory, aby zablokovaly přístup do jejich kanceláří. Nemůžeme politikům slíbit výnosná místa po skončení jejich politické kariéry. V podstatě nemáme nic víc než nadšení, logiku a fakta.

Zajímají politiky fakta, důkazy a pravda?

Čelíme krizi důvěry k vědě a zároveň jsou na vzestupu takzvaná „alternativní“ fakta. Stále více politiků bezostyšně lže. Lhostejnost politiků k důkazům, faktům a pravdě je velmi znepokojivá. Jsme svědky narůstajícího používání sociálních médií k posílení dojmu, že fakta jsou jen názory a že názor přítele z Facebooku je právě tak dobrý jako názor vědce, který se danou problematikou zabývá celý život. To je obrovský problém jak pro demokracii, tak pro ochranu životního prostředí. Nemůžete někoho přesvědčit o potřebě politického řešení problému, pokud tento problém ani nevidí.

Jak se s tím tedy vypořádát?

Musíme investovat stále více času a energie do komunikace. A usilovně se snažíme posílit a rozšířit naši síť spolupracovníků, abychom mobilizovali lidi. Skutečně potřebujeme mnoho lidí, které zajímá budoucnost naší planety, kteří na sebe berou zodpovědnost a sami se zasazují o to, aby se společnost ubírala správným směrem.

Co pro vás znamená úspěch?

Mým úkolem je změnit legislativu ve prospěch ptáků a celé naší planety. Dám vám příklad. Vzpomínáte si na intervenci Evropské komise a Evropského soudního dvora poža-

dující zastavení těžby v posledním zbytku původního nížinného pralesa v Bělavěžském národním parku v Polsku? Tě předcházeli velmi odvážný boj místních polských aktivistů, při kterém byli mnozí zbiti a uvězněni. Ale měli i širokou podporu neziskových organizací z celé Evropy. Společně jsme dokázali přimět Evropskou komisi, aby šla k soudu, a nakonec vyhrála. To byl nezapomenutelný okamžik a náš velký úspěch.

Je účinný lobbying otázkou peněz?

Ano. A ne. Neziskové organizace samozřejmě nemohou konkurovat fondům, jimiž disponují průmyslové podniky, které ničí planetu. Peníze mohou velmi účinně ovlivnit veřejné mínění, pokud používáte moderní nástroje sociálních médií jako třeba cílenou reklamu. Demokracie se působením peněz vyprazdňuje, a tak jsou rostliny, ptáci, ovzduší i celá planeta v nebezpečí. Ale moc peněz můžeme porazit, pokud budeme schopni mobilizovat veřejné mínění a oslovit dostatek lidí, kteří se aktivně zapojí.

Takže už není naděje?

Je, cesta ven existuje. Můžeme zastavit a otočit trend vývoje. Musíme se zaměřit na sílu našeho přesvědčení. Naš roční rozpočet je mezi dvěma a třemi miliony eur. V porovnání s podnikatelskou lobby je to opravdu velmi málo. Velcí podnikatelé takovou sumu utratí na několik případů. Ale náš pětiletý tým je vysoce motivovaný a pravděpodobně efektivnější než celá budova plná zemědělských lobbistů. Komunikujeme s partnery z celé Evropy, organizujeme setkání a studujeme nové vědecké články. Mnoho lidí oslovujeme prostřednictvím našich národních partnerských organizací. Takže boj není zdaleka prohraný.

Prozradil byste svůj nejúčinnější trik, jak někoho přesvědčit?

Nemyslím, že existuje nějaký kouzelný trik. Domnívám se, že nás dělá silnými to, co Abraham Lincoln nazýval „dobrymi anděly“ lidské povahy. Existuje velmi málo lidí, kteří chtějí vědomě zničit planetu a poškodit společnost. Takže pokud dokážeme zapůsobit na základní morální citění jednotlivce, otevrou se nám dveře a můžeme pomalu předat informace, fakta a čísla. Každý jedinec může něco změnit – a postoje jednotlivců se mohou změnit.

S kým byste chtěl strávit hodinu času v porouchaném výťahu?

Vybral bych si Martina Selmayra. Je hlavním sekretářem Evropské komise a silně ovlivňuje politická rozhodnutí v Bruselu. Dosud si bohužel nikdy nenašel čas na setkání s environmentálními neziskovými organizacemi. Zůstat s ním v porouchaném výťahu bych velmi uvítal!

Ptala se Christine Prufsky z Naturschutzbund Deutschland (NABU), německé partnerské organizace BirdLife International

Agroenvironmentální opatření a jejich přínos pro ochranu ptáků a biodiverzity

Foto: Václav Zámečník

Dotační titul Ochrana čejky chocholaté – rozkvetlá úhorová plocha v kukuřičném poli

Hovoříme-li o Společné zemědělské politice Evropské unie (SZP) a ochraně přírody, není možné pominout tzv. agroenvironmentální opatření (AEO). Mezi jejich hlavní cíle patří zamezit zrychlenému odtoku vody z krajiny, snížit erozi půdy, podpořit ekologickou stabilitu krajiny a zachovat přírodní rozmanitost na zemědělsky využívané půdě. U nás se AEO poprvé objevila v roce 2002, kdy byla v rámci tzv. programu SAPARD pilotně vyzkoušena. Od roku 2004 je mohli zemědělci využívat v celé České republice. Množství finančních prostředků, které skrze ně směřuje na podporu šetrnějšího zemědělského hospodaření, je několikanásobně vyšší než u jakéhokoli jiného nástroje státní ochrany přírody. Přestože mají přírodě pomáhat, jsme svědky trvalého poklesu početnosti ptáků zemědělské krajiny a dalších živočichů. Jaký je tedy jejich přínos z pohledu ochrany přírody?

Současnost

V roce 2015 bylo spuštěno aktuální programové období SZP, které má skončit v roce 2020. Oproti předchozímu období došlo k dalšímu rozvoji AEO směrem k větší flexibilitě a k rozšíření nabídky titulů, nicméně je zřejmé, že to nestačí. Obecný trend v zemědělství je totiž vinou současného nastavení SZP z pohledu živé přírody nepříznivý. Zemědělci si díky dotacím na plochu a investičním podporám mohou dovolit výkonnější zemědělskou techniku, a všechny zemědělské operace tak oproti období před vstupem do EU probíhají rychleji. I proto byla zavedena povinnost ponechat na loukách o výměře nad 12 ha 3–10 % plochy ve formě pásů nebo plochy do následné seče či do následujícího roku. Podle entomologů by však tato povinnost měla být uplatňována už od výměry 5 ha. Také potřeba pesticidů po vstupu do EU výrazně narostla, i když v posledních letech mírně klesá. Jedním z největších problémů způsobených současným nastavením SZP je i postupné ubývání neproduktivních ploch v otevřené zemědělské krajině, které jsou přitom pro přežívání většiny živočichů nenahraditelné. Na orné půdě je nabídka vhodných opatření na podporu biodiverzity omezená na krmení a nektarodárné biopásy, opatření na podporu hnízdění čejky chocholaté, zatravnění orné půdy a zatravnění údolnic ohrožených erozí. Zájem zemědělců o vstup do těchto opatření je ale malý. Jedním z důvodů je i nedostatečná osvěta.

Význam AEO v ochraně přírody

Podpora biodiverzity není sice jediným cílem AEO, ale v podstatě všechna opatření by měla přispět ke zlepšení stavu zemědělské krajiny a tím nepřímo podpořit i její druhovou rozmanitost. Jak však dokládají výsledky Jednotného programu sčítání ptáků a další výzkumy zaměře-

né na různé skupiny živočichů, druhovou rozmanitost naší zemědělské krajiny stále ztrácíme. U migrujících ptáků mohou mít svůj podíl viny také podmínky na tahu a na zimovištích, ale pokles početnosti je zřejmý i u druhů stálých. Současné však musíme dodat, že nikdo doposud nevyhodnotil, jak by se biodiverzita vyvíjela, pokud by AEO neexistovala.

Faktem zůstává, že pro období 2015–2020 bylo v ČR na AEO alokováno kolem 3,1 miliardy eur, což z pohledu celkového rozpočtu SZP tvoří jen zhruba 10 %. Dlouhodobě mají zásadní dopad jen na hospodaření na trvalých travních porostech (90,5 % všech travních porostů) bylo v roce 2015 zařazeno do podopatření Ošetřování travních porostů). Ve stejném roce bylo pod některým ze závazků AEO jen 1 % plochy orné půdy, z toho ale 82 % směřovalo na zatravnění a titul biopásy se realizoval jen na necelých 2000 ha. Pokud uvažujeme průměrnou šíři biopásu 12 m, představuje tato výměra zhruba 1600 km linií a pouze 0,07 % rozlohy orné půdy.

Abyste efektivita vynaložených prostředků byla co největší, je nutné, aby se design AEO co nejvíce opíral o poznatky ověřené výzkumem nebo dlouhodobou praxí. V tom však spočívá jeden z problémů větší účinnosti AEO – jejich vědecké vyhodnocení je stále nedostatečné a většina prací navíc pochází ze západní Evropy, především z Velké Británie.

Shrnutí vědeckých výstupů hodnotících přínos AEO pro živočichy

Asi nejkomplexnější vyhodnocení zemědělských postupů a opatření směřujících do zemědělství přináší publikace *What works in conservation* (Co funguje v ochraně přírody)¹. Autoři shromáždili všechny dostupné odborné publikace, které se daným opatřením a postupům věnují, a u každého sledovali tři parametry: účinek opatření na cílové druhy, množství dostupných údajů (úroveň poznání) a případné škodlivé vedlejší účinky. Jako jednoznačně pozitivní se ukázala opatření na podporu potravních zdrojů a hnízdění pro ptáky a ostatní živočichy – ponechání pásů nebo části polí nesklizených a plochy nechané ladem (set-aside). Mezi opatření s pravděpodobným přínosem patří např. vytváření travnatých okrajů polí a pastvin či pásů nektarodárných/kvetoucích rostlin, ponechávání neposečených ploch, ponechání strnišť přes zimu, ponechávání úhorových pásů, větší využívání jařin nebo vytváření krajinných prvků a jiných polopřirozených stanovišť v zemědělské krajině.

Míra poznání se mezi jednotlivými opatřeními značně liší podle výzkumného úsilí, které se jim věnuje. Právě díky detailnímu výzkumu se podařilo odhalit příčiny úbytku některých ptačích druhů zemědělské krajiny a cílenými opatřeními se na území, kde se AEO aplikovalo, podařilo zvrátit jejich negativní trend. Příkladem může být ochrana chřástala polního ve Skotsku, strnada cvrčivého v Anglii nebo dropa velkého v Rakousku.

Budoucnost

AEO zůstávají jedním z hlavních nástrojů, jak zachovat druhovou rozmanitost ve volné krajině i ve zvláště chráněných územích. Pokud ale mají mít viditelný dopad, je nutné, aby se pokles druhové diverzity promítl do nastavení SZP posílením opatření, která mají potenciál stav zemědělské krajiny skutečně zlepšit. To je úkol v první řadě pro politiky, kteří na národní i evropské úrovni domlouvají podobu SZP. Při přípravě opatření je nutné vyhodnotit všechny dostupné informace, navrhovaná opatření probrat se zemědělci a celkově posílit spolupráci mezi ochranou přírody a zemědělci. Jednou z cest může být další rozvoj poradenství zaměřeného na rozvoj biodiverzity nebo plánování managementu farem. Současné je nutné patřičně navýšit objem prostředků na vyhodnocení účinnosti AEO.

Více na www.casopis.forumochranyprirody.cz.

Václav Zámečník

¹ Sutherland a kol. 2017

Do Gruzie... nejen za Velkou pětkou!

Nepřijeli jsme sem po vzoru patrona země sv. Jiřího bojovat s drakem, ale sportovně se utkat hned s celou Velkou kavkazskou pětkou. O tom, co takové klání bude představovat, jsme měli jen neurčitou představu. V ní figurovaly vysoké štíty Velkého Kavkazu s čepicemi sněhu, horské louky plné květů i krásné přírodní scenérie. A také stovky zdolaných výškových metrů a unavené oči, věčně upřené na skalnaté stěny a kamenná moře.

Přijeli jsme spatřit polopouště, stepi, mokřady a další zajímavé biotopy s očekáváním desítek atraktivních ptačích druhů – endemických, které nepotkáme nikde jinde než tady (třeba budníčka kavkazského), ale i na gruzínské poměry zcela běžných a početných, které však u nás už vymizely (třeba skalníci zpěvní, ůhýci rudohlaví a menší).

Proč zrovna Gruzie?

Země velikosti naší republiky, kde je na relativně malé ploše poskládána neskutečně pestrá mozaika biotopů. Země s velkou vertikální členitostí, od hladiny Černého moře až po vysokohorské štíty přesahující 5000 metrů nad mořem (nejvyšší Šchara dosahuje 5201 m). A magická Velká pětká – pětice ptačích druhů, k nimž se řadí i endemický velekur kavkazský. Kromě ní 378 dalších ptačích druhů, z nichž 253 v Gruzii pravidelně hnízdí a 17 je celosvětově ohrožených. Fakta, která opravdového ptákaře nenechají klidným.

Kdy se vypravit na cestu?

Volba vhodného termínu pro cestu je vždy obtížná. Oblast mezi Černým a Kaspickým mořem patří mezi významné tahové trasy, kde je během sezonních migrací pořádně rušno. My jsme zvolili začátek června, kdy ještě není úplně pozdě na pozorování hnízdících ptáků v nižších polohách, sjízdnost horských cest je však už dobrá a spodní hranice souvislé sněhové pokrývky dostupná.

Rady, tipy, návody

Průvodci – Velmi užiteční, ale hodně vzácní. Znají vhodné lokality a biologii hledaných druhů, domluví se s místními (ne všichni Gruzínci v odlehlých lokalitách mluví rusky, a anglicky či německy opravdu jen

zřídka), vyznají se v nepřehledné spleti místních silnicí, cest a pěšin. A navíc „umí řídit“ na gruzínských „silnicích“. Ne každý z nás, uvyklých středoevropskému provozu a vcelku kvalitním cestám, dokáže proklíčkovat centrem velkých měst, kde neplatí téměř žádná silniční pravidla, nebo psychicky ustojí jízdu po kavkazských cestách, které britská BBC ne nadarmo zařadila do svého seriálu o nejnebezpečnějších silnicích světa.

Doprava – Nejvhodnější je letecká. Nízkonákladové společnosti létají do provinčního Kutaisi a letenku koupíte za ceny kolem 5000 Kč, s polskými, gruzínskými či tureckými aerolinkami doletíte do hlavního města Tbilisi za 8000–12 000 Kč.

Ubytování – Postel pod střechou dohledáte vcelku bez problémů téměř všude (byť v různé kvalitě). V hlavním městě samozřejmě dražší (i tady však najdete pokoje po 40–50 lari), na venkově a v horských vesničkách výrazně levnější (kolem 20 lari). Spacák se ale hodí téměř vždy, v nehotelových pokojích se tu topení prostě nepětuje, i když venku mrzne.

Stravování – Pro naše jazyčky dokonalé: vařené knedlíky *chinkali* plněné masem, zeleninou či houbami (gruzínské národní jídlo), placky *chačapuri* s místním sýrem či fazolemi, šašlik skopový, vepřový či kuřecí, vyhlášené gruzínské víno i velmi zrádná čača (vínovice o síle až 60 %); vše v cenách zhruba srovnatelných s našimi.

Výměna peněz – Optimálně ve větších městech, na venkově už můžete mít docela velké problémy. Místní měnou je 1 gruzínský lari (GEL), v dnešním kurzu asi za 8,50 Kč.

Kam vyrazit za ptáky?

Možností je skutečně nepřeberně, takže vybíráme jen **hory** (Velký Kavkaz: Kazbek a Tušsko) a **stepi** (Dedoplisqaro a Vašlovani). Proč právě hory a stepi? V našich očích možná nic společného nemají, ale pro kavkazské pastevce je to propojení životně důležité. Stáda ovci pasoucí se přes léto vysoko na svazích Kavkazu totiž během podzimu přehánějí stovky kilometrů daleko na zimní pastviny ve stepích u gruzínsko-ázerbájdžánské hranice.

Národní park Kazbegi a jeho okolí

Co je vlastně Velká pětka? Tvoří ji už zmíněný velekur kavkazský (*Tetraogallus caucasicus*), další dva endemiti tetřívka kavkazský (*Lyrurus mlokosiewiczii*) a budníček kavkazský (*Phylloscopus lorenzii*), dále hýl velký (*Carpodacus rubicilla*) a rehek bělokřídý (*Phoenicurus erythrogastrus*). Zdánilivě nesourodá pětice má jedno společné – je doma ve velehorách. Asi nejvhodnějším místem pro setkání je NP Kazbegi, pojmenovaný po impozantním stratovulkánu Kazbek (5047 m). Kousek od gruzínsko-ruského pomezí, přímo v srdci parku, je městys Stepancminda, náš první cíl. Už úvodní zastavení v horském

Foto: Lukáš Viktora

Pohled na horu Kazbek je úchvatný

průsmyku na cestě z Tbilisi přineslo zajímavá pozorování – lindušky horské, bělořity šedé a překvapivě i „severské“ konopky žlutozobé (*Carduelis flavirostris*), které tu tvoří izolovanou hnízdní populaci. Sotva jsme odložili věci, vybíháme na první louku nad městečkem. Uvítací výbor byl stejně exotický jako zajímavý – v keři vedle hýla rudého zpívala pěníce vlašská, na louce s kosa horskými pátral po potravě pár skalníků zpěvných a poletovala hejtna zvonohlíků královských (*Serinus pusillus*), ze zahrádky volal chřástal polní. A nad tím vším, vysoko ve svahu v trávě, tři výrazné černé tečky. Čas od času jako by je kdosi katapultoval kolmo nad zem – tokající kohoutci tetřívku kavkazských. Z úplného vrcholu hor se občas ozval táhlý teskný hlas. Až zkušené oko místního průvodce (a stativový dalekohled) odhalilo původce – velekura kavkazského. Půl hodiny a měli jsme skoro polovinu Velké pětky!

Za jejími dalšími členy jsme ovšem museli vystoupat až do výšky přes 3000 m, k patě ledovce pod Kazbekem. Po cestě zpívali budníčci kavkazští, poletovaly oba druhy kavčat, kroužili supi bělohlaví a orlosupi bradatí. Mezi prvními sněžnými poli nás čekala sladká odměna – další velekuři, zpívající zedníček skalní a nakonec, těsně pod hranicí souvislého sněhu – i hýli velcí. Jenom na rehka, posledního z pětky, nedošlo. Krásné slunečné počasí se během pár minut změnilo ve sněhovou vánici, která přešla ve vydatný liják. Ještě jsme zaregistrovali skřivany ouškaté (*Eremophila alpestris*) a pak už, promoklí na kost, spěchali pod střechu.

Chráněné území Tušsko

V Tušsku (Tusheti) potkáte Velkou pětku také, i když u Kazbeku se k ní dostanete mnohem jednodušeji. V celé Gruzii totiž nenajdete odlehlejší, nedostupnější, ale o to krásnější místo než Tušsko. Cestu do podhůří jižních svahů Kavkazu zvládnete autem z Tbilisi za dvě hodiny, posledních 70 km vám však zabere přinejmenším pět hodin jízdy. A to musíte mít štěstí, protože po každém dešti je cesta zavalená a její protažení

zabere pár hodin až dní (cestou tam je to ještě OK, ale spěcháte-li zpátky na letiště, tak vás týdenní odříznutí od světa nepotěší).

Výsledek však stojí za to. Vyjedete do široké „pánve“ s vesničkou Omalo, zhruba v 1600 m n. m., ze všech stran obklopené kavkazskými hřebeny o výšce tři až čtyř tisíc metrů. Výškově jste nad vrcholem Sněžky, podmáčené louky pokrývají kvetoucí kosatce a četné druhy orchidejí, po pastvinách a políčkách poletují spousty ptáků. Druhové

Vesnice Chigho v Tušsku

Foto: Jiří Flousek

složení je pro našince vcelku běžné, uchvacující je ale jejich početnost. Páry tuhýků obecných každých 50 metrů, zpívající strnadi luční a hýli rudí po sto metrech, mezi nimi bramborníčci černohlaví, strnadi zahradní, chřástali polní a křepelky polní. Tak nějak patrně vypadala „kdysi dávno“ i naše zemědělská krajina. A z každého kousku vzrostlé zeleně, od malých remízků v údolích přes souvislé borové porosty až po březové a vrbové houštiny při horní hranici lesa, se ozývají endemitičtí budníčci žlutaví (*Phylloscopus nitidus*).

Nad tím vším krouží tři druhy „mrchožroutů“, pátrající po něčem k snědku. Uspějí-li a jste-li nablízku, zážitek je nepopsatelný. Během 30 minut zbyly z čerstvě pošlé ovce jen velké kosti – největší porci masa zlikvidovalo během chvíle asi 50 supů bělohlavých, v obírání zbytků masa pokračovalo několik supů hnědých, a když odletěli i oni, na kotech zůstala hodovat tříčlenná rodina orlosupů.

Dedoplisqaro a jeho okolí

Městečko Dedoplisqaro je na méně podrobných mapách poslední tečkou v jihovýchodním cípu Gruzie, nedaleko hranice s Ázerbájdžánem. Poskytne vám však střechu nad hlavou i základní stravu a je dokonalým centrem k výletům za ptáky všemi směry – jihovýchodně do stepí a kaňonů národního parku Vašlovani, jižně do stepní rezervace Chachuna, k břehovým porostům řeky Iori a k bahenním sopkám, kousek na sever do vápencové Orlí soutěsky.

Vyrazíme sice za ptáky, ale ve Vašlovani nás nejvíce chytí za oči rozvolněné pastevní lesy tvořené téměř výhradně pistáciemi. A mezi

Daleké rozhledy do lesostepi ve Vašlovani

Foto: Jiří Flousek

Foto: Josef Nožička

Dva z Velké pětky – hýl velký...

Foto: Vladimír Duda

... a budníček kavkazský

Foto: Vladimír Duda

Kalandra zpěvná je jedním z nejhojnějších ptáků ve stepi

nimi pobíhající chocholouši obecní (všude a v neskutečných počtech), posedávající fúhýci tří druhů, z nichž nejméně početným je náš obecný (dominuje menší, následovaný rudohlavým), nebo nápadní strnadi černohlaví (*Emberiza melanocephala*). Mezi hlubokými zářezy místních říček s hlinitými břehy proděravělými stovkami hnízdních nor proletují vlhy pestré, v puklinách stěn skalnatých kaňonů hnízdní rorýsi velcí (*Apus melba*). V lokalitách bez keřového patra si český ptáčkař procvičí různé druhy skřivanů – s kalandrou zpěvnou (*Melanocorypha calandria*) je to ještě v pohodě, ale skřivanci menší (*Calandrella rufescens*) a krátkoprstí (*C. brachydactyla*) dají docela zabrat.

Trefíte-li dobrý rok, všude ve vesnicích kolem Dedoplistskara i v městečku samotném posedávají a přeletují tisíce špačků růžových (*Pastor roseus*). Cestou k rezervaci Chachuna doporučujeme zastavit ve vyschlých korytech periodických toků, kterými je místní step protkána.

Lukáš Viktora | vytrvale hledá oboustranně prospěšná řešení konfliktních situací mezi ptáky a lidmi, především v energetice a ve stavebnictví. Čas od času funguje jako průvodce na členských exkurzích ČSO.

Foto: Tomáš Bělka (birdphoto.cz)

Kroužící „mrchožrout“ orlosup bradatý

Jen tady rostou hustší keře a ojedinělé stromy (co jiného než pistácie), v nichž se ukrývají další zajímavé druhy – pěnice dlouhozobá (*Sylvia crassirostris*), zpěvem trochu připomínající slavíka, nebo pěvec ryšavý (*Erythropygia galactotes*). A v šikmých stěnách si tu své nory hloubí pestrobarevní mandelíci hajní a vlhy pestré, sdílejí je s nimi dudci chocholati, všudypřítomní sýčkové obecní a dokonce i holubi doupháci.

Gruzie je, s výjimkou těch nejprofláknutějších lokalit, zatím skutečného turistického tlaku se všemi jeho nepříznivými atributy ušetřena, ceny jsou tu tudíž vcelku přiměřené. V méně navštěvovaných oblastech jsou lidé srdeční a nesmírně pohostinní, připravení vám snést na stůl, co dům dá. Rostoucí obliba této hrdé země však dává tušit, že tomu tak nebude navždy. Takže naplánujte termín a trasu ještě dnes a vzhůru do Gruzie, nejen za Velkou pětkou!

Jiří Flousek | zoolog Správy Krkonošského národního parku a předseda ČSO. Od roku 2012 spolupracuje na rozvojových projektech v Gruzii, podporujících tamní ochranu přírody a krajiny.

Podnikáme odpovědně

Lafarge Cement, a. s., je jedním z významných výrobců stavebních materiálů v České republice. Kromě cementů vyrábí také maltovinové pojivo Multibat PLUS a vápence pro odsíření elektráren a tepláren ENVICALC. Závod v Čížkovicích na Lovosicku nedávno oslavil stodvacetileté výročí. Ohromné investice v posledních 30 letech přinesly zefektivnění výroby, které vedlo ke snížení energetické náročnosti, a zároveň byl také splněn cíl snížit dopad výroby na životní prostředí na co nejnížší míru. Stalo se samozřejmostí, že všechny emisní limity, definované legislativou, jsou s rezervou plněny. Na cestě nahrazování primárních, ušlechtilých paliv těmi druhotnými jsme zde v Čížkovicích na světové špičce.

Již léta **podporujeme** některé místní sociální a environmentální projekty jako například Poradnu pro náhradní rodinnou péči v Litoměřicích, obecně prospěšnou společnost Milešovka nebo v minulosti projekt založení biocentra a biokoridorů v blízkém Chotěšově.

Rekultivaci a revitalizaci vytěžených lomů jsme rozšířili o **spolupráci s ornitologií** při ochraně ohrožených druhů. Již počtvrté v budce na našem komíně zahnízdil pár sokola stěhovavého a vyvedl mladé.

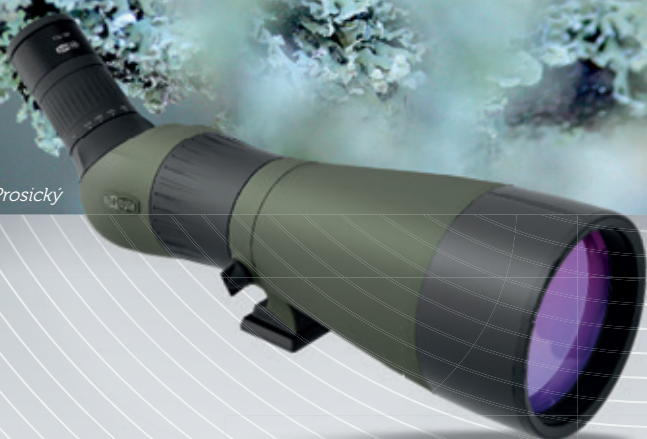
Jsme partnerem programu **Záchrana sýčků** České společnosti ornitologické, který se věnuje ochraně těchto kriticky ohrožených sov.

Sýček obecný
Athene noctua

Foto:
Ondřej Prošický

MeoStar S2 82 HD MeoStar B1 10x42 HD

Díky dokonalé optické kvalitě
spolehlivě určíte každý druh.

Exkluzivní nabídka nejoblíbenějších modelů pro členy ČSO:

- MeoStar S2 82 HD
+ okulár 30-60x WA /
okulár 20-70x
- Příslušenství
Adaptér S2
Lišta S2
MeoPix
Fotoadaptér
Brašna S2 Stay-on-case
Meopta / Manfrotto stativ
- Binokuláry
MeoStar B1 8x32
MeoStar B1 8x42
MeoStar B1 10x50
MeoStar B1 10x42 HD
MeoStar B1 12x50 HD
MeoStar B1 15x56 HD

25%
sleva

na nejoblíbenější
produkty*

ČESKÁ
OPTIKA
od roku
1933

Doporučeno
Českou společností ornitologickou

Bližší informace a objednávkový formulář na www.cso.cz

meopta

www.meopta.com

* doporučené maloobchodní ceny pro členy ČSO